

انجمن علمی تخصصی علوم قرآن و حدیث
دانشگاه آزاد اسلامی

دانشگاه آزاد اسلامی

ارزش گذاری ابزارهای کشف غرض با تطبیق بر سوره اسراء

دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه حکیم سبزواری، سبزواری، ایران.

مهدیه علی آبادی راوری * ID

استادیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه حکیم سبزواری، سبزواری، ایران.

فرزاد دهقانی ID

استادیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه حکیم سبزواری، سبزواری، ایران.

جواد سلمانزاده ID

چکیده

تفسیر ساختاری، یک روش تفسیر نوین در دوران معاصر است که به وسیله آن ارتباط و مفهوم میان آیات در پرتو غرض سوره کشف می شود، به عبارت دیگر با استفاده از روش تفسیر ساختاری در هر سوره، ساختار و غرض آن سوره کشف خواهد شد. در پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سؤالات هستیم؛ با چه ابزارهایی می توان غرض سوره را فهمید؟ غرض سوره اسراء چیست؟ و برای پاسخ به سؤالات مذکور از روش توصیفی- تحلیلی و ابزار گردآوری کتابخانه ای انجام شد، یافته های پژوهش حاکی از آن است هفت ابزار جهت کشف غرض سوره اسراء عبارت اند از؛ جمع بندی عناوین سیاق های سوره، توجه به مشترکات سیاق ها، توجه به عناصر درون متنی سوره، توجه به عناصر برون متنی سوره، توجه به الفاظ پر کاربرد سوره، توجه به الفاظ کم کاربرد سوره، ارتباط سور مسبحات با یکدیگر شناسایی شد با استفاده از ابزارهای مذکور بهتر می توان به آیات کتاب الهی شناخت پیدا کرد. پس از اجرای هر یک از ابزارهای مذکور غرض اصلی سوره اسراء عبارت از؛ دعوت به توحید و مبارزه با شرک و عقاید باطل مشرکان علیه کتاب خداوند و پیامبر (ص) می باشد.

کلیدواژه ها: هدفمندی سوره ها، کشف غرض، تفسیر ساختاری، سوره اسراء، سور مسبحات.

مقدمه

سوره‌های قرآن در جهت هدف خاصی نازل شده‌اند، علامه طباطبایی در تفسیر المیزان به ساختار و غرض سوره‌ها اهمیت داده است همچنین بر اساس ساختار تفکیک‌شده در ابتدای هر دسته آیات هدف آن را بیان نموده و برای هر سوره از قرآن هدف معینی را تبیین کرده است و سپس ارتباط هدف اصلی سیاق را با هدف اصلی سوره روشن می‌کند در پایان علامه طباطبایی پس از کشف نکته اصلی هر سوره آن را غرض می‌نامد (زکی، ص ۴) از طرف دیگر علامه طباطبایی در تعریف واژه سوره به مسئله غرض سوره اشاره کرده‌اند؛ هر یک از سور قرآن مجموعه‌ای از کلام الهی است که در ابتدای هر یک از سوره‌ها جز سوره برائت ذکر بسم‌الله درج شده است همچنین غرض خاصی را بیان می‌کند (طباطبایی، ۱۳۷۴ ه.ش، ج ۱۳: ص ۳۱۹) بنا به نقل بعضی در پی گوناگونی موضوعات مطرح‌شده در هر یک از سور قرآن هدف واحدی نهفته است (فقهی زاده، ص ۱۴۶) اگر پذیرفته شود هر سوره از قرآن دارای هدف واحد و مشخصی است که مجموع آیات سوره برای تبیین آن هدف گردآوری شده‌اند، با کمک از هدف سوره می‌توان به شبهات تفسیری و اختلاف نظر مفسران در فهم آیات پاسخ داد لذا غرض اصلی در فهم هر سوره از قرآن ملاک دقیقی است که بر اساس آن هرگونه اختلاف تفسیری برطرف می‌شود و به تفسیر و تبیین آیات پرداخته می‌شود (خامه‌گر، ص ۴۳) در سال‌های اخیر مفسرانی مانند؛ صاحب تفسیر مراغی در پایان هر سوره غرض آن را بیان می‌کند، ایشان در پایان سوره اسراء با عبارت «مجمل ماحوته السوره من الاغراض» غرض آن را بازگو کرده‌اند (مراغی، ۱۳۷۱ ه.ق، ج ۱۵: ص ۱۱۲) همچنین سید قطب در تفسیر فی ظلال القرآن، سعید حوی در الاساس فی التفسیر و علامه طباطبایی در المیزان به نظریه هدفمندی سور قرآن اهمیت داده‌اند و معتقدند هر سوره از قرآن هدف واحدی دارد که بر اساس نظریه هدفمندی شیوه‌ی جدیدی در تفسیر قرآن با عنوان تفسیر ساختاری ایجاد شد این شیوه نخستین بار محمود بستانی در التفسیر البنایی و دکتر محمد خامه‌گر در ساختار هندسی سوره‌های قرآن به کار بسته‌اند (خامه‌گر، ص ۳) در این رویکرد به دنبال کشف غرض سوره اسراء با روش‌های خاص خود هستیم. در مورد سوره اسراء پژوهش‌های متعددی تألیف یافته است

عبارت‌اند از؛ واکاوی تفسیری آیات سوره اسراء درباره فساد بنی‌اسرائیل با تکیه بر عدم‌ترادف در ترکیب وصفی «عبادا لنا» اثر سعید غلامی، واکاوی انسجام درونی سوره اسراء اثر زهره کوچک یزدی، بررسی تفسیری زمینه سازان ظهور در آیات آغازین سوره اسراء اثر ولی‌الله نقی پورفر، نگاه فرایندی به سنت‌های اجتماعی در سوره اسراء اثر حسن غفاری فر، مفاد آیات وعید بنی‌اسرائیل در سوره اسراء اثر علی رضایی کهنمویی و غیره اما تاکنون پژوهشی در راستای کشف غرض سوره اسراء انجام نشده است در ادامه مطلب بدان پرداخته می‌شود.

۲. سیمای سوره اسراء

سوره اسراء هفدهمین سوره از مصحف شریف دارای ۱۱۱ آیه، ۱۵۳۳ کلمه و ۶۴۶۰ حرف در جزء ۱۵ و به ترتیب نزول چهل و نهمین سوره از سور مکی می‌باشد (سیوطی، ۱۴۲۱ ه.ق، ج ۱: ص ۵۹) در مدنی بودن این سوره نیز اختلاف نظر است؛ بعضی سوره اسراء جزء دو آیه (۵۴-۷۶) مکی دانسته‌اند و بعضی دیگر غیر از دو آیه مذکور دو آیه دیگر (۶۰-۸۰) را مدنی دانستند مقاتل نیز پنج آیه (۶۰-۷۳-۷۶-۸۰-۱۰۷) را مدنی شمرده است (آلوسی، ۱۴۱۵ ه.ق، ج ۸: ص ۳) از ابن عباس روایت شده سوره اسراء مکی است جز هشت آیه (۷۳ الی ۸۰) آن مدنی است (ابوالسعود، ۱۹۸۳ م، ج ۳: ص ۷، بیضاوی، ۱۴۱۸ ه.ق، ج ۳: ص ۲۴۷، سلطان علی شاه، ۱۴۰۸ ه.ق، ج ۲: ص ۴۳۱، جرجانی، ۱۴۳۰ ه.ق، ج ۲: ص ۱۹۷) قتاده نیز هشت آیه مذکور را مدنی دانسته است همچنین گفته‌اند دو آیه منسوخ (۲۳-۵۴) در سوره اسراء وجود دارد (مبیدی، ۱۳۷۱ ه.ش، ج ۵: ص ۴۷۸) برخی دیگر چنین گفته‌اند سوره اسراء مکی است به جز آیات ۲۶-۳۲-۳۳-۵۷-۷۳ الی ۸۰ مدنی دانسته‌اند (ابوالسعود، ۱۹۸۳ م، ج ۵: ص ۱۵۴، زمخشری، ۱۴۰۷ ه.ق، ج ۲: ص ۶۴۶) از طرف دیگر در تعداد آیات سوره نیز اختلاف نظر است؛ به نظر کوفیان ۱۱۱ آیه و به نظر بصری و مدنی ۱۱۰ دارد زیرا کوفیان «لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا» پایان آیه جزء آیه ۱۰۷ دانسته‌اند (طبرسی، ۱۳۷۵ ه.ش، ج ۳: ص ۴۳۵، طوسی، بی‌تا، ج ۶: ص ۴۴۳) اما نظر صحیح آن است که سوره اسراء دارای ۱۱۱ آیه و در مکه نازل شده است چون هیچ دلیلی وجود ندارد که این

آیات در مدینه نازل شده باشد. زمان نزول این سوره سال یازدهم بعثت به عبارت دیگر یک سال و دو ماه قبل از هجرت در مکه بر پیامبر (ص) نازل شد (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷ ه.ش، ج ۱۲: ص ۲۳) این سوره علاوه بر نام اسراء به نام‌های سبحان و بنی اسرائیل نیز معروف است (طنطاوی، ۱۹۹۷ م، ج ۸: ص ۲۷۳). برای اینکه غرض اصلی سوره کشف شود باید مراحل پیموده شود که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

۳. ابزارهای کشف غرض سوره

کشف غرض هر سوره از قرآن کریم به آسانی ممکن نیست بلکه نیازمند یکسری از قواعد خاص است که به وسیله‌ی آن‌ها غرض سوره شناخته می‌شود در ادامه مطلب بدان پرداخته می‌شود این ابزارها عبارت‌اند از؛

۳,۱. جمع‌بندی عناوین سیاق‌های سوره

برای گردآوری عناوین سیاق‌ها باید به رابطه‌ی میان آن‌ها توجه کرد بدین ترتیب اگر یکی از سیاق‌های سوره به عنوان سیاق اصل قرار گیرد سیاق‌های دیگر فرع بر آن محسوب می‌شوند تا جایی که باید به عنوان سیاق اصلی توجه نمود اگر سیاق‌های سوره در عرض یکدیگر قرار بگیرند دو طریق وجود دارد اول اینکه عناوین سیاق‌ها در یک محور موضوعی کلی مشترک باشند باید گفت در آن‌ها غرض سوره بیان شده است و دوم اینکه ممکن است چنین اشتراکی بین سوره‌ها وجود نداشته باشد در چنین شرایطی باید عنوان سیاق‌های مختلف را با هم ترکیب کرد تا غرض سوره از عناوین سیاق‌های متعدد به دست آید، برای اینکه غرض سوره به صورتی از روش مذکور شناسایی شود باید سه روش طی شود عبارت‌اند از (خامه گر، ۱۳۹۵، ص ۲۲۶)؛

۳,۱,۱. اصل بودن یکی از سیاق‌های سوره

در بسیاری از سوره‌های قرآن خداوند برای اینکه یک موضوعی را مطرح نماید مقدماتی برای شروع آن بازگو کرده است تا به موضوع اصلی رسد (همان، ۱۳۹۵، ص ۲۲۷).

۳,۱,۲. اصل بودن همه‌ی سیاق‌های یک سوره و وجود یک مفهوم مشترک میان آن‌ها

در این مرحله برای اینکه غرض سوره از بین سیاق‌های متعدد کشف شود در همه‌ی سیاق یک مفهوم کلی از غرض سوره وجود دارد و با ترکیب آن مفهوم کلی به یکدیگر غرض سوره شناسایی می‌شود (همان، ۱۳۹۵، ص ۲۲۹).

۳,۱,۳. اصل بودن همه‌ی سیاق‌ها و نبود یک مفهوم مشترک میان آن‌ها

گاهی در میان سوره‌های قرآن همه‌ی سیاق‌های یک سوره به عنوان سیاق اصل می‌باشند اما بدون اینکه در میان سیاق‌ها مفهوم مشترکی وجود داشته باشد در این روش باید بیشتر تأمل کرد تا به غرض اصلی سوره رسید (همان، ۱۳۹۵، ص ۲۳۱).

پس با توجه این سه روش به بررسی و تحلیل سیاق‌های سوره اسراء پرداخته می‌شود تا غرض سوره با تأمل بر آیات به وسیله‌ی یکی از آن‌ها کشف شود عناوین سوره عبارت‌اند از:

تحلیل و بررسی

در سیاق اول (نک. آیه ۱) پیامبر (ص) به عنوان یکی بنده‌های تسبیح کننده‌ی خداوند مقام نبوت را کسب نمودند نشانگر این است که ایشان با خداوند رابطه‌ی عبادی داشته‌اند، در سیاق دوم (آیات ۲ الی ۸) هدف خداوند از نزول تورات بر حضرت موسی (ع) هدایت قوم بنی‌اسرائیل به سوی خود بوده است تا با هر نوع شرک مبارزه کنند زیرا خداوند جایگاه مشرکان را دوزخ تعیین نموده است، در سیاق سوم (آیات ۹ الی ۱۲) نزول قرآن بر پیامبر (ص) برای هدایت عامه‌ی بشر بوده است پس اطاعت از خداوند و دستورات پیامبر (ص) واجب است، در سیاق چهارم (آیات ۱۳ الی ۱۷) پیامبر (ص) برای هدایت انسان‌ها به سوی خداوند برانگیخته شده است مشرکان از دستورات پیامبر (ص) سرپیچی نمودند و نسبت به معاد کفر ورزیده‌اند و با گمراهی به خود ضرر رسانده‌اند، در سیاق پنجم (آیات ۱۸ الی ۲۱) انسان‌هایی که پایه و اساس توحید آن‌ها محکم است نسبت به دنیا کم اعتنا و نسبت به

آخرت نیت خالص داشته‌اند و به عبارت دیگر انسان‌ها هر عملی انجام دهند عاقبت آن را اصل و مبنا قرار داده‌اند چون آن‌ها به خدا و معاد اعتقاد ویژه‌ای دارند، در سیاق ششم (آیات ۲۲ الی ۳۵) ده فرمان الهی عبارت‌اند از؛ نفی الوهیت باطل، نیکی به والدین، پرداخت حقوق خویشاوندان و تهی‌دستان و در راه ماندگان، نهی از اسراف، سفارش به پرداخت انفاق، نهی از فرزندکشی، نهی از زنا، نهی از قتل نفس، نهی از تصرف ناپسند در مال یتیم و سفارش به عهد و پیمان ذکر شده است آنچه که از این موارد برداشت می‌شود این است که انسان باید از اوامر و نواهی الهی اطاعت نماید تا از ایمان قوی برخوردار باشد، در سیاق هفتم (آیات ۳۶ الی ۳۹) عدم پیروی از نادانی و تکبر دو عامل مبارزه انسان با شرک است. در سیاق هشتم (آیات ۴۰ الی ۵۵) به چند نکته اشاره شده است؛ نهی مشرکان از معبودان باطل، تسبیح خداوند توسط همه‌ی موجودات، انکار قیامت توسط مشرکان، تسبیح و حمد تمام موجودات بعد از وقوع قیامت و عدم اطاعت از شیطان ناسپاس برداشت می‌شود، در سیاق نهم (آیات ۵۶ الی ۶۵) نفی الوهیت باطل، عدم اطاعت از شیطان، معرفی جایگاه شیطان جهنم، پرستش خداوند و عدم توجه به شیطان ذکر شده است، در سیاق دهم (آیات ۶۶ الی ۶۹) ناسپاس بودن انسان‌ها منجر به پرستش غیر خدا و رهایی انسان‌ها به حال خود می‌گردد، در سیاق یازدهم (آیات ۷۰ الی ۷۲) سپاسگزاری فرزندان آدم عامل برتر دانستن آن‌ها می‌باشد چون در برابر نعمات خداوند هیچ ناسپاسی نکرده‌اند، در سیاق دوازدهم (آیات ۷۳ الی ۸۱) راجع به انکار وحی الهی مشرکان بحث شده است مشرکان حتی قصد داشتن پیامبر (ص) عقاید آن‌ها را پذیرا باشند درحالی که پیامبر (ص) معجزه‌ی الهی خود را بر حق معرفی نمودند و عقاید مشرکان را باطل دانستند، در سیاق سیزدهم (آیات ۸۲ الی ۱۰۰) هدف آمدن پیامبر (ص) هدایت انسان‌ها به سوی خداوند است و در سیاق چهاردهم (آیات ۱۰۱ الی ۱۱۱) از اعراض مشرکان از معجزات حضرت موسی (ع) و حضرت محمد (ص) بحث شده است خداوند پیامبران را جهت مژده‌رسانی به مؤمنان و بیم‌رسانی به مشرکان است همچنین انسان‌ها را به سوی توحید دعوت و از شرک نهی

کرده‌اند و سپس به حمد و تسبیح خداوند پردازند چون خداوند از داشتن شریک منزّه است و از مقام بسیار بزرگی برخوردار است.

بنابراین آنچه که از جمع‌بندی عناوین سیاق‌ها ذکر شد در هیچ از آیات سوره به موضوع خاصی مطرح نشده است که آیات دیگر مقدمه‌ی ورود به آن باشد یعنی در چهارده سیاق سوره، سیاق اصل بر سیاق فرع وجود ندارد پس مرحله‌ی اول کنار گذاشته می‌شود، با توجه به آنچه از سیاق‌ها برداشت شد همه‌ی سیاق سوره به‌عنوان سیاق اصل و دارای یک مفهوم مشترک بوده و مفهوم مشترک همه‌ی سیاق‌ها دعوت به توحید و مبارزه با شرک است و مرحله‌ی سوم همانند مرحله اول کارایی ندارد.

۳,۲. توجه به مشترکات سیاق‌ها

یکی دیگر از روش‌های کشف غرض سوره توجه به مشترکات لفظی و معنایی موجود در سیاق‌ها می‌باشد، منظور از مشترکات میان سیاق‌ها به تکرارهای لفظی و معنایی در سیاق گفته می‌شود این تکرارها به‌عنوان یک ملاک و معیار در شناسایی موضوع اصلی سوره کمک می‌کنند از مهم‌ترین رویکردهای مشترک در سیاق‌ها عبارت‌اند از؛ تکرار معنایی یک موضوع، تکرار معنایی یک مفهوم و تکرار لفظی یک آیه یا یک عبارت (خامه‌گر، ص ۲۱).

۳,۲,۱. کثرت تکرار موضوع

تکرار یک موضوع در سوره و توجه به آن نشانگر این است که در سوره توجه خاصی به موضوع شده است تا جایی که اگر موضوعی تکرار آن محدود باشد می‌توان آن موضوع را به پیام اصلی سوره تبدیل کرد برای شناسایی یک موضوع در سوره باید مراحل طی شود عبارت‌اند از؛ باید آیات سوره را با توجه به موضوع دسته‌بندی کرد و سپس موضوع هر کدام از آیات ذکر می‌شود و سپس موضوع کلی و پایه را به‌وسیله موضوع آیات بیان می‌شود در پایان موضوعی که فراوان تکرار شده باشد به‌عنوان موضوع اصلی سوره انتخاب می‌گردد.

بخش	عنوان سیاق‌ها	موضوع کلی
اول	معراج پیامبر (ص)	خداپرستی و مبارزه با شرک
دوم	نزول تورات	دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک
سوم	نزول قرآن	دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک
چهارم	معاد	دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک
پنجم	برتری آخرت	دنیاپرستی و خداپرستی
ششم	ده فرمان امرونی الهی	دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک
هفتم	مبارزه با شرک و نادانی	دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک
هشتم	بیان عقاید مشرکان	دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک
نهم	نفی الوهیت	دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک
دهم	انسان‌های ناسپاس	دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک
یازدهم	برتری انسان	اطاعت‌کنندگان خداوند
دوازدهم	انکار توحید و معاد	دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک
سیزدهم	اعجاز قرآن	دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک
چهاردهم	اعراض مشرکان	خداپرستی و مبارزه با شرک

همان‌گونه ملاحظه می‌شود سوره مذکور از چهارده بخش تشکیل شده است دوازده سیاق راجع به خداپرستی و مبارزه با شرک پرداخته شده است دو سیاق دیگر نیز در همین راستا می‌باشند از آنجایی که محور و پیام اصلی سوره نیز دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک بیان شده است لذا تکرار موضوع مذکور نشانه‌ی اهمیت ذکر آن است.

۳,۲,۳. تکرار معنایی یک مفهوم

علاوه بر تکرار یک موضوع در سوره با تکرار یک مفهوم به صورت‌های گوناگون می‌توان پیام اصلی سوره را استخراج کرد چون اهمیت آن مفهوم در سوره راهنمای مناسبی در جهت رسیدن به هدف و غرض گوینده است جای بحث است به تفاوت موضوع و مفهوم پرداخته شود تا مطلب روشن گردد موضوع به مضمون و محتوای دسته‌ای از آیات گفته می‌شود اما مفهوم آن معنایی از یک عبارت آیه به دست آید گفته می‌شود.

به‌عنوان نمونه در آیه اول سوره اسراء از تسبیح خداوند بحث شده است در آیه (۵۲) به حمد خداوند پرداخته است و آیه (۱۱۱) نیز به حمد و تسبیح خداوند اشاره دارد. با دقت بر روی مفاهیم مذکور غرض سوره شناسایی کشف می‌شود زمانی که یک شخص یا انسان‌ها به حمد و تسبیح خداوند مشغول شده‌اند یعنی خود را به‌سوی خداوند دعوت نموده همچنین در کنار حمد و تسبیح خداوند با هر نوع شرک به مبارزه بر خواستند لذا تنها توجهشان به خداوند بوده است و لاغیر پس به همین دلیل فقط خدا را پرستش می‌کنند.

۳,۳,۳. تکرار لفظی یک عبارت یا آیه

همان‌طور که تکرار یک موضوع یا یک مفهوم به اهمیت آن در سوره اشاره دارد تکرار یک لفظ یا آیه در سوره نیز از اهمیت خاصی برخوردار است.

در آیات (۲۲-۳۹) سوره اسراء عبارت **لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ** تکرار شده است عبارت مذکور بیانگر آن است که باید تنها خدا را پرستید و از پرستش معبودان باطل در کنار الله اجتناب ورزید از آنجایی که غرض سوره مذکور نیز دعوت به توحید و مبارزه با شرک است بنابراین مشرکان باید از پرستش الهه‌های متعدد دوری کنند و تنها خدا را شایسته‌ی پرستش بدانند و از دستورات خداوند اطاعت نمایند.

بنابراین گاهی با دقت بر مشترکات آیات یا سیاق‌های سوره می‌توان غرض اصلی کشف شود پس باید به این روش در کنار روش‌های دیگر توجه شود تا به اهمیت نقش آن در کشف پیام اصلی سوره پی برد.

۳,۳. توجه به عناصر درون‌متنی سوره

هر یک از سوره‌های قرآن از چارچوب و نظم خاصی برخوردار است که عناصر موجود در متن سوره با یکدیگر غرض سوره را بیان می‌کند از مهم‌ترین عناصر درون‌متنی سوره که تناسب معنایی با موضوع اصلی سوره دارند عبارت‌اند از؛ توجه به آیات آغازین و آیات پایانی سوره، توجه به اسمای حسنی الهی در سوره، شخصیت‌های سوره و داستان‌های سوره در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود (خامه‌گر، ۱۳۹۵، ص ۲۳۸)؛

۱,۳,۳. توجه به آیات آغازین و آیات پایانی سوره

در بسیاری از سوره‌های قرآن کریم آیات آغازین و آیات پایانی غرض سوره را مطرح نموده‌اند به عبارت دیگر در آیات آغازین سوره از مهم‌ترین مسئله بحث می‌شود و در آیات پایانی سوره آن مسئله‌ی مهم جمع‌بندی می‌گردد همان‌طور که یک خطیب در آغاز گفتار اصلی خود را با یک محور موضوعی بیان می‌نماید و سپس بدان ادامه می‌دهد و در پایان از آنچه که گفته است جمع‌بندی و نتیجه‌ی صحبت خود را با چند کلام به پایان می‌رساند، برای کاربست روش مذکور باید به چند مرحله توجه نمود این مراحل عبارت‌اند از؛ مراد از آیات آغازین و آیات پایانی تنها آیه اول و آیه آخر سوره مدنظر نیست بلکه مراد مجموعه‌ای از آیات است که بر یک محور موضوعی (سیاق) دلالت داشته باشند، توجه به آیات آغازین و آیات پایانی در سوره‌های بزرگ کارایی دارد مانند سوره بقره، آل عمران، انعام و غیره نه در سوره‌های کوچک مانند سوره توحید و کوثر، پیام مشترک آیات آغازین و آیات پایانی نشانگر غرض سوره است و گاهی آیات آغازین و پایانی سوره جزئی از غرض سوره را مطرح نموده‌اند. (همان، ۱۳۹۵، ص ۲۳۹-۲۴۱).

آیه اول سوره اسراء به عنوان یک سیاق مجزا آغاز شده است، کلیدواژه‌های آیه؛ سبحان، اسری، عبد، آیات، سمیع و بصیر است بنابر آنچه که از آیه مذکور مستفاد است پیامبر (ص) برای اینکه به خداوند نزدیک شوند در گام اول به تسبیح خداوند پرداختند تسبیح نشانگر آن است که ایشان برای خداوند شریک قائل نبودند تا اینکه ایشان جز بندگان حقیقی خداوند قرار گرفتند به عبارت دیگر بندگی خود را به اوج رسانند تا خود را به دیگر مقام و درجات برتر الهی برسانند ایشان پس از عبور از دو وادی تسبیح و بندگی به مرحله‌ی بالاتری معراج که معروف به مقام نبوت نائل شدند در چنین مقامی بود ایشان به بسیاری از نشانه‌های الهی پی بردند تا جایی که دو صفت سمیع و بصیر خداوند برای ایشان اثبات شد که خداوند نسبت به تمام اعمال بندگان آگاه است همان‌گونه که برای ایشان اعمال شد، کلیدواژه‌های آیات (آیات / ۱۰۵-۱۱۱) عبارت‌اند از؛ الحق، انزلناه، مبشر، نذیر، قرآنا، تنزیلا، العلم، سجدا، سبحان، خشوعا، ادعوا، الاسماء الحسنی، بصلاتک،

الحمد لله، ولدا، الملك، ولی، الذل و تكبير می باشند، آیات مذکور دلالت بر حمد و ثنای الهی دارند خداوند قرآن را به حق بر پیامبر (ص) فرستاد و وظیفه‌ی ایشان در برابر خداوند و قرآن بشارت‌دهنده انسان‌های خوب و بیم دهنده انسان‌های بد ذکر شده است و برای اینکه وظیفه‌ی خود را به درستی انجام دهد خداوند قرآن را به صورت تدریجی نازل کرد چنانچه که ایمان آوردن و کفر ورزیدن انسان‌ها نسبت به قرآن برای خداوند یکسان است در برابر امت پیامبر (ص) گروه دیگری از انسان‌های گذشته وجود داشتند که از آمدن چنین کتابی آگاه بودند و زمانی قرآن نازل شد در برابر آن به سجده افتادند باید گفت این دسته از انسان‌ها جز پرستش کنندگان واقعی و خاشعانه‌ی خداوند محسوب گردیده‌اند زیرا وعده‌های خداوند را عملی دانسته‌اند از آنجایی که خداوند نام‌های نیکویی دارد خواندن هر یک از آن‌ها یکسان است مهم پرستش ذات خدا است، به عنوان نمونه یکی از اعمالی که انسان در ادای آن انجام وظیفه نموده نماز است تا به وسیله‌ی آن به خداوند نزدیک گردد چون همه‌ی حمد و ستایش‌ها از آن خداست، خدایی که از هرگونه شرک مبرا می‌باشد باید با هر نوع به مبارزه برخاست و باید تنها مقام خدا را بزرگ شمارد.

با توجه به آیه ابتدایی و آیات پایانی شروع سوره با واژه سبحان و ختم سوره با واژه تکبیرا همراه است واژه سبحان در آیات پایانی مجدد تکرار شده است واژه الحمد در آیه پایانی سوره ذکر شده است می‌توان گفت تکرار واژه تسبیح نشانه‌ی غلبه آن بر تحمید است این سه واژه مذکور ارتباط خاصی با یکدیگر دارند ثنای الهی به دو حالت تسبیح و تحمید است در تسبیح انسان، خدا را منزّه و مبرا از هر چیزی می‌داند و مقام خداوند را برتر و بالاتر از هر چیز تصور کرده‌اند در تحمید انسان‌ها به ستایش خداوند می‌پردازند.

۲،۳،۳. توجه به اسمای حسنی الهی در سوره

یکی دیگر از مؤلفه‌هایی که دسترسی به کشف غرض سوره را آسان می‌سازد توجه به اسمای حسنی خداوند در تمامی سوره‌ها و بیشتر در پایان آیات ذکر شده است از آنجایی که بت پرستان در هنگام نزول قرآن خدایان متعددی را با نام‌های مختلفی می‌خواندند برای اینکه با اشکال گوناگون خدایان آن‌ها مبارزه شود باید خدا را نام‌های

نیکوی متنوع خواند از کارکردهای اسمای حسنی یافتن محتوای سوره‌های قرآن استفاده کرد (میرزا رسولی، ص ۴) که از سه روش قابل‌شناسایی است عبارت‌اند از (خامه‌گر، ۱۳۹۵، ص ۲۴۵-۲۴۶)؛

۳،۳،۲،۱. مقایسه آماری یک صفت خداوند در سوره و کاربرد آن در کل قرآن

در قرآن صفت «تکبیرا» برای خداوند فقط یک مرتبه در پایان سوره اسراء ذکر شده است، تکبیر از ماده کبر به معنای عظمت و بزرگی خداوند گفته شده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ه.ق، ص ۶۹۸، ابن منظور، ۱۴۱۴ ه.ق، ج ۵: ص ۱۲۶، زبیدی، ۱۴۱۴ ه.ق، ج ۷: ص ۴۳۰) بیان تکبیر در سوره مذکور حاکی از آن است که سوره اسراء درصدد بیان پیامی است که فهم آن منوط به پذیرش مسئله الوهیت است چنان‌که بررسی سیاق‌ها و ساختارهای سوره نشان داده است غرض اصلی سوره دعوت به توحید و مبارزه با شرک است می‌توان گفت واژه تکبیر هدف کل قرآن را بیان نموده است.

۳،۳،۲،۲. مقایسه اسمای حسنی خداوند با یکدیگر و ارتباط آن‌ها با غرض سوره

اسمای حسنی الهی در سوره اسراء عبارت‌اند از؛ رب ۲۹ مرتبه در دوازده سیاق غیر از سیاق اول و یازدهم، الله ۹ مرتبه در چهار سیاق ششم، هفتم، سیزدهم و چهاردهم، کبیر ۲ مرتبه در سیاق هشتم و سیزدهم، وکیلا ۱ مرتبه در سیاق دوم، ذی العرش ۱ مرتبه در سیاق هشتم و الرحمن نیز ۱ مرتبه در سیاق چهاردهم ذکر شده‌اند وقتی که اسمای مذکور در یک ردیف چیده شوند در طول یکدیگر قرار گرفته نه در عرض یکدیگر باشند، همچنین مقایسه الفاظ مذکور با یکدیگر نشانگر این است که لفظ الله دلالت بر الوهیت و لفظ رب سه برابر لفظ الله دلالت بر ربوبیت خداوند دارد لفظ کبیر، الرحمن، وکیلا و ذی العرش نیز در پوشش دو لفظ مذکور قرار گرفته‌اند به عبارت دیگر هیچ کدام به تنهایی بر دیگری غلبه ندارد رابطه‌ای که بین الفاظ موجود با غرض سوره دارد این گونه است همه‌ی الفاظ مقام

الوهیت را اثبات نموده است لذا برای اینکه انسان‌ها خدا را بشناسند باید الفاظی طبق قرآن به او نسبت داد همچنین که غرض سوره نیز انسان‌ها را به سوی خداوند دعوت کرده است.

۳,۳,۲. مقایسه اسمای حسنی خداوند در پایان سوره با محتوای آغاز سوره

سوره اسراء با تسبیح و معراج پیامبر (ص) آغاز و با تحمید و ثنای الهی پایان پذیرفته است حمد و ثنای الهی به خاطر این است که خداوند شایسته از داشتن هر نوع شرک منزّه است وجود اسمای رب، الرحمن و الله برای خداوند در پایان سوره اشاره به عظمت مقام والای خداوند و تسبیح دارند همان‌گونه که در عبارت «وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبَّنَا ...» و «... وَكَبْرُهُ تَكْبِيرًا» ذکر شده است هرچند که مشرکان از معجزات انبیای الهی اعراض کردند اما پرستش خداوند توسط انسان‌ها دال بر الوهیت، ربوبیت و رحمانیت خداوند است بنابراین تا زمانی که انسان‌ها نسبت به اسمای الهی شناخت کافی نداشته باشند به تسبیح خداوند روی نمی‌آورند پس لازمه‌ی تسبیح خداوند، پذیرش وجود خداوند است.

۳,۳,۲. توجه به شخصیت‌های موجود در سوره

از دیگر شیوه‌های عناصر درون‌متنی سوره‌ها توجه به شخصیت‌هایی است که آیات یا سوره‌ها خطاب به آن‌ها نازل شده است این شخصیت‌ها طبق آیات قرآن به سه دسته تقسیم شده عبارت‌اند از؛ شخص آورنده‌ی آیات کتاب الهی پیامبر (ص) بزرگ اسلام، مؤمنان به عبارت دیگر پیروان پیامبر (ص) و مشرکان به عبارت دیگر دشمنان پیامبر (ص) می‌باشند این شخصیت‌ها در هر سوره رابطه‌ی نزدیکی با محتوای آن سوره خواهند داشت (همان، ۱۳۹۵، ص ۲۴۷).

به‌عنوان نمونه سوره اسراء؛ از چهارده بخش با تعداد آیات گوناگون و چهار شخصیت تشکیل شده است؛ آیات (۱-۲۱-۳۹-۴۱ الی ۶۱-۷۰ الی ۱۰۱-۱۰۵ الی ۱۰۷-۱۱۰-۱۱۱) خطاب به پیامبر (ص) که بیش از نیمی از آیات سوره در برگرفته است در این آیات به مسئله تسبیح خداوند و نبوت ایشان، نهی از معبودان باطل در کنار الله، نسبت دادن اوصاف گوناگون به ایشان توسط مشرکان، معرفی شیطان به‌عنوان دشمن انسان‌ها، مقام

رسالت ایشان با نزول قرآن، معرفی معجزه‌ی خود به‌حق، درخواست معجزات حسی مشرکان از ایشان، سفارش خداوند به اقامه‌ی نماز و حمد الهی پرداخته شده است، آیه (۲) خطاب به حضرت موسی (ع) که در آن راجع به کتاب و وظیفه‌ی ایشان بحث شده است، آیات (۹-۱۲-۱۹-۱۰۸-۱۰۹) خطاب به مؤمنان در این آیات از مژده‌رسان بودن قرآن برای مؤمنان سخن، طلب رزق و روزی آن‌ها از خداوند، خواهان آخرت بودن، تسبیح و خشوع آن‌ها در برابر خداوند سخن گفته شده است، آیات (۱۳ الی ۱۷-۲۰-۲۲-۲۳ الی ۳۸) خطاب به امت حضرت محمد (ص) که فرمان‌های الهی اطاعت نمایند، آیات (۳ الی ۸-۱۰-۱۱-۱۸-۴۰-۶۲-۶۹-۷۲-۱۰۲ الی ۱۰۴) خطاب به مشرکان شامل شیطان، انسان‌های ناسپاس، فرعون و بنی‌اسرائیل نازل شده است در این آیات از فسادهای بنی‌اسرائیل، عجز بودن انسان‌ها، سرپیچی از دستورات خداوند، نفی الوهیت باطل، عدم طاعت شیطان از خداوند، گمراه‌کننده بودن شیطان، ناسپاسی انسان‌ها از نعمت‌های الهی و نابودی فرعون اشاره شده است، باید گفت حلقه‌ی اتصال این چهار شخصیت پذیرش توحید و مبارزه با شرک است.

۳,۳,۴. توجه به داستان‌های موجود در سوره

یکی دیگر از عناصر درون‌متنی سوره اهمیت دادن به داستان‌های سوره است با دقت بر داستان‌های مذکور سوره می‌توان نقطه‌ی اشتراک میان آن‌ها را یافت و سپس از آن برای کشف غرض سوره کمک گرفت (همان، ۱۳۹۵، ص ۲۴۹) داستان‌های سوره اسراء به شرح ذیل است؛

داستان سیر شبانه پیامبر (ص) از مسجدالحرام تا مسجدالاقصی در آیه اول مطرح شده است پیامبر (ص) پس از تسبیح خداوند و با کسب مقام بندگی، سیر شبانه معراج را سپری نمودند تا نشانه‌های الهی را از مشاهده کنند.

داستان دو فساد بنی‌اسرائیل بر روی زمین در آیات (۴ الی ۷) ذکر شده است خداوند در تورات خطاب به حضرت موسی (ع) فرمود بنی‌اسرائیل در اثر طغیان و سرکشی دو بار در زمین فساد می‌کنند و با این طغیان و سرکشی برتری‌جویی کردند زمانی که انتقام فساد

اول آن‌ها فرا رسد خداوند بندگان سخت خود را بر آن‌ها برانگیخت و برای کشتن بنی‌اسرائیل در خانه‌هایشان به تفحص پرداختند و خداوند برای اینکه بنی‌اسرائیل را تقویت کند به آن‌ها مال و اولاد عطا کرد و خطاب به آن‌ها فرمود اگر نیکی کنید به خود نیکی کرده و اگر بدی کنید به خود بدی کرده‌اید و در انتقام فساد دوم با ارسال افراد سختگیرتر بنی‌اسرائیل نابود و هلاک شدند.

داستان ناقه ثمود در آیه (۵۹) بیان شده است در آیه مذکور خداوند به پیامبر (ص) فرمودند هیچ چیز ما را از ارسال معجزات که مشرکان همواره خواهان آن بودند باز نداشت جز اینکه پیشینیان آن معجزات آن را تکذیب نمودند و به همین دلیل نابود شدند و به قوم ثمود از لابه‌لای سنگ‌های کوه ناقه معجزه‌ی روشن عطا شد اما آن قوم به آن ستم کردند و ناقه را از پای درآوردند در نتیجه به عذاب مبتلا شدند درحالی که هدف خداوند از ارسال معجزات چیزی جز هشدار نیست.

داستان سجده ملائکه بر حضرت آدم (ع) و نافرمانی ابلیس در آیات (۶۱ الی ۶۴) بحث شده است خداوند به ملائکه سفارش کرد تا به سجده بر حضرت آدم برآیند همه‌ی ملائکه از دستور خداوند اطاعت و فقط ابلیس نافرمانی کرد و به خداوند چنین گفت چگونه بر یک موجود گلی سجده کنم و از خداوند چنین خواست تا قیامت به او مهلت دهد تا انسان‌ها را به هلاکت و نابودی کشاند و خداوند نیز با حالت رانده‌شده به او فرمود هر کس از تو پیروی کند در دوزخ کیفر کاملاً سخت را خواهید چشید زیرا ابلیس با آواز خود راه گناه را برای انسان‌ها باز نموده است و از آنجایی که هیچ تسلطی بر انسان‌ها ندارد جز وعده‌های دروغ و باطل به انسان‌ها نداده است و تنها خداوند وکیل و کارساز انسان‌ها می‌باشد.

داستان حضرت موسی (ع) در آیات (۱۰۱ الی ۱۰۴) پرداخته شده است خداوند به حضرت موسی (ع) نه معجزه روشن نازل کرد در میان بنی‌اسرائیل شخصی به نام فرعون به مخالفت برخاست و حضرت موسی (ع) را جادو شده خواند و حضرت موسی (ع) بعد از اینکه الهی بودن معجزات را بیان نمود و فرعون را فرد هلاک شده معرفی کرد

پس از اینکه فرعون تصمیم به بیرون کردن حضرت موسی (ع) از سرزمین خود گرفت خداوند فرعون و قوم آن را غرق نمود و به بنی اسرائیل گفته شد در سرزمین خود ساکن باشید تا قیامت فرارسد.

علاوه بر توجه به مشترکات سیاق‌ها، توجه به عناصر درون‌متنی سوره نیز در کشف غرض سوره از اهمیت خاصی برخوردار است چون با دقت به متن سوره و نظم و پیوستگی آیات می‌توان پیام اصلی آن را استخراج کرد و پس از عناصر درون‌متنی، عناصر برون‌متنی آن نیز در ایجاد سوره مؤثر است.

۳,۴. توجه به عناصر برون‌متنی سوره

علاوه بر عناصر درون‌متنی سوره، عناصر برون‌متنی نیز بر مضمون و محتوای سوره اثرگذار است به عبارت دیگر با کمک این عناصر می‌توان موضوع اصلی سوره را تا حدی متوجه شد این عناصر عبارت‌اند از؛ نام سوره، فضائل سوره و فضای نزول سوره در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود (بهرامی، ص ۱۸، خامه‌گر، ۱۳۹۵، ص ۲۵۲).

۳,۴,۱. نام سوره

یکی از عناصر برون‌متنی سوره، توجه به نام سوره و تأثیر آن بر محتوای سوره است سوره اسراء به سه نام مشهور است عبارت‌اند از؛ اسراء، بنی اسرائیل و سبحان هر یک از این نام‌ها دلایل خاص خود را دارا می‌باشد نام اسراء و سبحان به خاطر شروع سوره با تسبیح خداوند و واقعه اسراء (معراج) است، نام بنی اسرائیل به خاطر وجود داستان بنی اسرائیل در سوره نامیده شده است (بقاعی، ۱۴۲۷ ه.ق، ج ۴: ص ۴، ابن عاشور، ۱۴۲۰ ه.ق، ج ۱۴: ص ۵، مکارم، ۱۳۷۱ ه.ش، ج ۱۲: ص ۳، قرشی، ۱۳۷۵ ه.ش، ج ۶: ص ۴).

واژه اسراء از ماده‌ی سری به معنای رفتن در شب است (قرشی، ۱۳۷۱ ه.ش، ج ۳: ص ۲۶۰، راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ه.ق، ص ۴۰۸، طریحی، ۱۳۷۵ ه.ش، ج ۱: ص ۲۱۶، فراهیدی، ۱۴۰۹ ه.ق، ج ۷: ص ۲۹۱، صاحب، ۱۴۱۴ ه.ق، ج ۸: ص ۳۷۱).

واژه سبحان از مادهی سبح به معنای منزّه و مبرا دانستن خداوند از هر چیزی که شایسته‌ی وصف آن نیست (قرشی، ۱۳۷۱ ه.ش، ج ۳: ص ۲۱۲، زبیدی، ۱۴۱۴ ه.ق، ج ۴: ص ۷۵، ازهری، ۱۴۲۱ ه.ق، ج ۴: ص ۱۹۶، ابن درید، ۱۹۸۸ م، ج ۱: ص ۲۷۷، ابن سیده، ۱۴۲۱ ه.ق، ج ۳: ص ۲۱۱، صاحب ۱۴۱۴ ه.ق، ج ۲: ص ۴۹۵، فیروزآبادی، ۱۴۱۵ ه.ق، ج ۱: ص ۳۱۰).

با توجه به نام‌های مذکور، آیاتی که نام سوره از برگرفته از آن‌ها می‌باشد عبارت‌اند از؛ نامیدن نام اسراء و سبحان بر طبق آیه شریفه «سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِهِ عَبْدَهُ...» به خاطر تسبیح خداوند و عروج پیامبر (ص) از مسجدالحرام به مسجدالاقصی است همچنین نامیدن نام بنی‌اسرائیل روی سوره، بر طبق آیات شریفه «وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلًا (۲) وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاسْتَأْذَنُوا إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَىٰ مَسْحُورًا (۱۰۱) » می‌باشد خداوند حضرت موسی (ع) را برای هدایت قوم بنی‌اسرائیل برانگیخت اما آن‌ها به سرکشی و طغیان روی آوردند تا جایی که اوصاف ناپسندی به حضرت موسی (ع) نسبت دادند، موضوعی که در این سه نام سوره مشترک است اینگونه ذکر می‌شود؛ پیامبر (ص) با تسبیح خداوند و مقام نبوت خود را به خداوند رساند همانگونه که حضرت موسی (ع) انسان‌ها را به سوی خداوند دعوت نمود پس باید گفت هدف انبیای الهی از رسالتشان دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک است.

۲،۴،۳. فضائل سوره

در مورد فضیلت، خواص و ثواب قرائت سوره اسراء احادیثی در کتب تفسیر وجود دارد عبارت‌اند از؛

حسین بن ابی العلاء از امام صادق (علیه‌السلام) فرمودند: «کسی که سوره بنی‌اسرائیل را هر شب جمعه قرائت کند از دنیا نخواهد رفت تا اینکه حضرت قائم را درک کند و از یارانش خواهد بود» (جرجانی، ۱۳۷۸ ه.ق، ج ۵: ص ۲۱۵، طیب، ۱۳۶۹ ه.ش، ج ۸: ص ۲۱۵، مکارم، ۱۳۷۱ ه.ش، ج ۱۲: ص ۴، طبرسی، بی‌تا، ج ۱۴: ص ۷۵-۷۶، طبرسی، ۱۳۷۵

ه.ش، ج ۳: ص ۴۳۵، کاشانی، بی تا، ج ۵: ص ۲۳۵، بروجردی، ۱۳۶۶ ه.ش، ج ۴: ص ۷۸) با توجه به گفته‌ی بعضی مراد از خواندن تنها خواندنی نیست بلکه مراد آن خواندنی است که با تفکر و اندیشه همراه باشد و بعد به آن عمل شود (مکارم، ۱۳۷۱ ه.ش، ج ۱۲: ص ۴). کسی که این سوره را بخواند به هنگامی که به توصیه‌های خداوند در ارتباط با پدر و مادر در این سوره می‌رسد عواطف آن تحریک گردد و احساس محبت نسبت به پدر و مادر کند دارای چنان پاداشی است (مکارم، ۱۳۷۱ ه.ش، ج ۱۲: ص ۴). البته حدیث مذکور با عبارت‌های گوناگون نقل شده است به بیان آن‌ها پرداخته می‌شود؛

ابی بن کعب از پیامبر (ص) فرمودند: «هر کس سوره بنی اسرائیل را قرائت کند و هنگام قرائت آیه در مورد پدر و مادر است دچار رقت قلب شود در بهشت اجری به او داده می‌شود که برابر دو هزار و چهارصد پیمانه و هر پیمانه از تمام نعمت‌های دنیا بهتر است (طبرسی، بی تا، ج ۱۴: ص ۷۵)

از ابوامامه از ابی کعب پیامبر (ص) فرمود: هر که سوره بنی اسرائیل را بخواند دلش رقیق شود آنجا که ذکر مادر و پدر است خدای تعالی او را در بهشت دو قنطار مزد بدهد و هر قنطاری هزار و دویست اوقیه باشد هر اوقیه بهتر باشد از دنیا و هرچه در دنیاست (جرجانی، ۱۳۷۸ ه.ق، ج ۵: ص ۲۱۵، رازی، ۱۴۰۸ ه.ق، ج ۱۲: ص ۱۲۳، میدی، ۱۳۷۱ ه.ش، ج ۵: ص ۴۷۹، طبرسی، ۱۳۷۵ ه.ش، ج ۳: ص ۴۳۵، کاشانی، بی تا، ج ۵: ص ۲۳۵) احادیث مذکور با آیات (۲۴-۲۳) همخوانی دارد یکی از دستورات خداوند بعد از دعوت به توحید، احترام به والدین است اگر انسان‌ها از دستورات خداوند عمل کنند با شرک مبارزه می‌کنند تا جایی غرض سوره نیز به این موضوع پرداخته است.

ابن بابویه از پیامبر (ص) روایت کرد: «هر کس این سوره را روی پارچه حریر سبزرنگی نوشته و حرز خود قرار دهد هرگز تیزش به خطا نرود و هدف و نشانه‌ای که در نظر دارد بزند و اگر این سوره را در ظرفی بنویسد و به آب بشوید و از آن بنوشد فهم آن شخص زیاد شده سخن بگوید و زبانش باز شود» (بروجردی، ۱۳۶۶ ه.ش، ج ۴: ص ۷۸).

از امام صادق (ع) روایت شده است: «هرگاه این سوره را با زعفران بر ظرفی بنویسند و بشویند و آب آن را به طفلی که زبانش گرفته باشد بخورانند به اذن خداوند زبانش گشوده شود» (همان، ۱۳۶۶ ه.ش، ج ۴: ص ۷۹). لذا برای پذیرش احادیث مذکور باید به صحیح یا ضعیف بودن آن‌ها پی برد.

۳،۴،۳. فضای نزول سوره

همان‌طور که ذکر شد سوره اسراء مکی است (سیدقطب، ۱۳۸۷ ه.ق، ج ۴: ص ۲۲۰۸، طباطبایی، ۱۳۷۴ ه.ش، ج ۱۳: ص ۳، مکارم، ۱۳۷۱ ه.ش، ج ۱۲: ص ۳، طبرسی، بی‌تا، ج ۱۴: ص ۷۵، میبیدی، ۱۳۷۱ ه.ش، ج ۵: ص ۴۷۸، ابن کثیر، ۱۴۱۹ ه.ق، ج ۵: ص ۳، جرجانی، ۱۳۷۸ ه.ق، ج ۵: ص ۲۱۵، کاشانی، بی‌تا، ج ۵: ص ۲۳۵، ابن عاشور، ۱۴۲۰ ه.ق، ج ۱۴: ص ۵، سمرقندی، ۱۴۱۶ ه.ق، ج ۲: ص ۲۹۹، بغوی، ۱۴۲۰ ه.ق، ج ۳: ص ۱۰۴، کاشفی، بی‌تا، ص ۶۰۶). در روایت ابن عباس نیز سوره اسراء جز سور مکی بشمار آمده است (سیوطی، ۱۴۲۱ ه.ق، ج ۱: ص ۵۹-۶۰) بعضی دیگر سوره اسراء دارای ۱۱۱ آیه و بعد از سوره قصص در مکه نازل شده است و در حدود سال ششم و هفتم بعثت نازل شده است (قرشی، ۱۳۷۵ ه.ش، ج ۶: ص ۳).

فضای نزول سوره به‌طور واضح بیان نشده است اما با کمک اسباب نزول سوره، تاریخ نزول سوره و تاریخ عرب جاهلی فضای نزول سوره به دست آورده می‌شود؛ حدیث ذیل به‌عنوان اسباب نزول سوره فرموده شده است؛ «نزلت فی عمر بن الخطاب رضی الله عنه و ذلك أن رجلاً من العرب شتمه، فأمره الله تعالى بالعفو» (واحدی، ۱۴۱۱ ه.ق، ص ۲۹۶) آنچه از حدیث مذکور برداشت می‌شود چنین است مردی از عرب علیه پیامبر (ص) به عناد و دشمنی برخاست و خداوند او را امر به بخشش کرد به‌عبارت دیگر مشرکان با دشمنی خود بهانه‌جویی می‌کردند تا از پذیرش دستورات پیامبر (ص) سرباز زنند به‌عبارت دیگر سوره اسراء در جامعه‌ی کفر بر پیامبر (ص) نازل شد تا مشرکان را از شرک‌ورزی نهی کنند و آن‌ها را به یکتاپرستی سوق دهند درحالی که مخالفت اعراب آن زمان علیه پیامبر (ص) و اعمال ایشان نشان‌دهنده‌ی کفرورزی آن‌ها می‌باشد.

اگر به تاریخ عرب دوران جاهلیت قبل از اسلام رجوع شود عرب‌ها در آن زمان به دودسته تقسیم شده‌اند؛ دسته‌ای به الله ایمان آورده و توحید را معتقدند اما دسته‌ی دیگر علاوه بر اینکه به الله ایمان آورده بت‌ها را نیز عبادت کرده‌اند این دسته چنین معتقدند پرستش بت‌ها آن‌ها را به خداوند نزدیک می‌گرداند همچنین با پرستش بت‌ها زیان و منفعت شامل آن‌ها می‌شود باید گفت دسته‌ی دوم انسان‌های یهودی، مسیحی و مجوس بودند و به‌عنوان ملحد شناخته شده‌اند همچنین آن‌ها معتقدند که خدایانی عبادت کرده‌اند فقط در دنیا برای آن‌ها حکومت می‌کنند در نتیجه هر چیزی بعد از مرگ مانند حساب و کتاب در روز جزا را باطل می‌دانستند بنابراین دو بعد توحید و شرک از دو دسته به وجود آمده‌اند به عبارت دیگر توحید یعنی ایمان به ذات خدای احد و واحد و به‌دوراز هرگونه شراکت به چنین افرادی مؤمن گفته می‌شود، اما از دیدگاه علمای اسلام شرک یعنی در مقام ربوبیت برای خداوند شریک قائل شوند و به چنین افرادی مشرک گفته می‌شود (جواد علی، ۱۹۷۶ م: ج ۱: ص ۱۲۲۷).

بنابراین سوره اسراء در زمان جاهلیت و کفرورزی اعراب مکه نازل شده است این اعراب کسانی بودند در مقام ربوبیت خداوند شریک قائل بودند و خدا را به‌تنهایی پرستش نکردند بلکه به الهه‌های متعددی معتقد بودند لذا هدف خداوند از نزول سوره اسراء نابودی بت‌پرستی و رواج خداپرستی بود به عبارت دیگر با عدم مخالفت مشرکان علیه پیامبر (ص) و دستورات ایشان خداپرستی به اوج می‌رسد.

۳.۵. توجه به الفاظ پر کاربرد سوره

یکی از رویکردهای موجود در سوره‌های قرآن برای کشف غرض سوره توجه به الفاظ پر کاربرد در سوره است زیادی یک یا چند لفظ در سوره‌ها حاکی از تأثیر آن الفاظ در کشف غرض سوره است (معمد لنگرودی، رضی بهابادی، ۱۳۹۷، ص ۸۵). در سوره اسراء نیز چنین الفاظی موجود است که با پیام اصلی سوره ارتباط خاصی دارند این الفاظ عبارت‌اند از؛

ماده «سبح» با الفاظ گوناگون ۷ مرتبه در آیات به صورت «سبحان» (۱) (۹۳) (۱۰۸)، «سبحانه» (۴۳)، «تسبیح»، «یسبح» و «تسبیحهم» (۴۴) ذکر شده است سبح در لغت به معنای سیر و گذشتن است و تسبیح خداوند یعنی تنزیه و مبرا دانستن خداوند از آنچه که شایسته‌ی آن نیست گفته شده است به عبارت دیگر انسان‌ها با شتاب به دنبال پرستش خداوند سوق داده می‌شوند (راغب اصفهانی، ۱۳۶۹ ه.ش، ج ۲: ص ۱۷۴) علت تکرار این واژه در سوره منزّه دانستن خداوند از امور ناپسند است از آنجایی که غرض سوره نیز مبارزه با شرک و دعوت به خداپرستی است لذا انسان‌ها باید به تسبیح خداوند روی آورند و از پرستش هر معبود دیگری در کنار الله اجتناب ورزند.

ماده «حمد» ۳ مرتبه به صورت «بحمده» (۴۴) (۵۲)، الحمد (۱۱۱) بیان شده است حمد در لغت به معنای ستایش و ثنای خداوند است (قرشی، ۱۳۷۱ ه.ش، ج ۲: ص ۱۷۲-۱۷۴، راغب اصفهانی، ۱۳۶۹. ش، ج ۱: ص ۵۴۰-۵۴۱) بر انسان‌ها واجب شده است علاوه بر تسبیح به تحمید خداوند نیز پردازند چون تسبیح با تحمید خداوند به اوج می‌رسد انسان‌ها باید با آن نعماتی که خداوند به آن‌ها عطا نموده است به ستایش و ثنای الهی پرداخته و سپس خدا را از هر وصف ناپسندی منزّه دارند

واژه قرآن ۸ مرتبه به صورت «القرآن» در آیات (۹-۴۱-۴۵-۴۶-۶۰-۸۲-۸۸-۸۹) ذکر شده است واژه قرآن از ماده قرا به معنای خواندن گرفته شده است (ابن درید، ۱۹۸۸ م، ج ۲: ص ۱۱۰۲) بعضی دیگر مراد از خواندن را خواندن با قلب و چشم دانسته‌اند (فراهیدی، ۱۴۰۹ ه.ق، ج ۵: ص ۲۰۴) قرآن به عنوان یکی از کتب وحیانی الهی مسیر هدایت را برای انسان‌ها روشن نموده است همچنین انسان‌ها با هدایت خود را به پرستش خداوند نزدیک کرده و از پرستش غیر خدا اجتناب می‌ورزند از آنجایی که غرض سوره نیز دعوت به توحید و مبارزه با شرک است لذا انسان‌ها با پذیرش قرآن به عنوان کلام وحیانی و طاعت از دستورات مذکور در آن تنها خدا را عبادت می‌کنند و از پرستش غیر خداوند دوری می‌کنند.

واژه انسان ۵ مرتبه به صورت «الانسان» در آیات (۱۱-۶۷-۸۳-۱۰۰) به کار رفته است. واژه انسان از ماده نسی به معنای فراموشی است (فراهیدی، ۱۴۰۹ ه.ق، ج ۷: ص ۳۰۴) در این سوره از صفات انسان نام برده شده است، انسان تنها موجودی است که به او صفت عجز ملحق شده است چنین موجود عجولی از نعمت‌های خداوند روی گردان شده و به آن‌ها کفر می‌ورزد و هنگامی که نعمتی به او عطا شود از بخشش آن به دیگری بخل می‌ورزد انسان‌ها با این اوصاف مذکور باید از کفر اجتناب ورزند چون باید تنها توحید را باور داشته باشند و از هرگونه کفر و شرک دوری کنند از طرف دیگر پیام اصلی سوره نیز دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک بنابراین انسان‌ها نباید به خداوند و نعمت‌های خداوند کفر ورزند.

ماده علو ۴ مرتبه به صورت «لتعلن» (۴)، «علوا» (۴، ۷، ۴۳) در لغت به معنای بزرگی و تکبر گفته شده است (ابن منظور، ۱۴۱۴ ه.ق، ج ۱۵: ص ۸۵، زبیدی، ۱۴۱۴ ه.ق، ج ۱۹: ص ۶۹۹) تکرار واژه علو در سوره نشان از برتری جویی و تکبر قوم بنی‌اسرائیل در نافرمانی از دستورات خداوند و تورات است بنی‌اسرائیل نباید به خداوند شرک ورزند بلکه باید خدا را اطاعت کنند تا هدایت شوند غرض سوره مذکور نیز چنین است.

ماده «رسل» ۱۲ مرتبه به صورت «رسولا» (۱۵، ۹۳، ۹۴، ۹۵)، «مارسناک» (۱۰۵، ۵۴)، «ان نرسل» (۵۹)، «مانرسل» (۵۹)، «یرسل» (۶۸)، «فیرسل» (۶۹)، «قد ارسلنا» (۷۷)، «من رسلنا» (۷۷) رسل به معنای فرستادن و واژه رسول به معنای پیامبر مبعوث و برانگیخته شده است (راغب اصفهانی، ۱۳۶۹ ه.ش، ج ۲: ص ۷۲-۷۳، ابن درید، ۱۹۸۸ م، ج ۲: ص ۷۲۰) مراد از فرستادن آن فرستادنی است که از طرف خداوند ارسال شود به عنوان نمونه شخص رسول از طرف خداوند برگزیده شد تا انسان‌ها را هدایت کند یا معجزات از طرف خداوند نازل شدند تا انسان‌ها را به سوی خداوند دعوت نمایند، همه‌ی آنچه از طرف خداوند بر انسان‌ها فرود می‌آیند هدف خاصی را دنبال می‌کنند آن‌هم رهنمود انسان‌ها به سوی خداوند است از آنجایی که غرض سوره نیز دعوت به توحید و مبارزه است لذا وجود چنین الفاظی در سوره ضروری است.

ماده «خلق» ۷ مرتبه به صورت «خلقا» (۹۸، ۴۹، ۵۱)، «خلقت» (۶۱)، «خلقنا» (۷۰)، «خلق» و «یخلق» (۹۹) به کاررفته است و در لغت به معنای ابداع و ایجاد بیان شده است (زبیدی، ۱۴۱۴ ه.ق، ج ۱۳: ص ۱۲۰، ازهری، ۱۴۲۱ ه.ق، ج ۷: ص ۱۶، فیروزآبادی، ۱۴۱۵ ه.ق، ج ۳: ص ۳۰۹) مراد از خلقت در سوره اسراء آفرینش در دو عالم دنیا و آخرت است دسته‌ای از انسان‌ها آفرینش در عالم دنیا را معتقدند اما آفرینش در جهان آخرت را انکار کرده‌اند دیدگاه این دسته از افراد چنین است که معاد را باور ندارند و به گونه نسبت به آن کفر ورزیده‌اند همان‌طور که محور اصلی سوره دعوت به توحید و مبارزه با شرک است اگر افراد توحید را باور داشته باشند به معاد نیز معتقدند و اگر در کنار خداوند، الهه‌های باطل را مورد پرستش قرار داده باشند نسبت به معاد نیز کفر می‌ورزند بنابراین برای اینکه معاد را پذیرفت باید با شرک به مبارزه برخاست.

ماده «نزل» ۷ مرتبه به صورت «ننزل» (۸۲)، «تنزل» (۹۳)، «لنزلنا» (۹۵)، «مانزل» (۱۰۲)، «انزلناه» و «نزل» (۱۰۵)، «نزلناه» (۱۰۶) ذکر شده است و در لغت به معنای فرود آمدن است (زبیدی، ۱۴۱۴ ه.ق، ج ۱۵: ص ۷۲۸، ابن فارس، ۱۴۰۴ ه.ق، ج ۵: ص ۴۱۷) مراد از نزول قرآن کریم برای مؤمنان مایه رحمت و برای مشرکان مایه خسارت است چون مشرکان قرآن را به عنوان کلام و حیانی منکر شدند بلکه خواهان معجزات محسوس باطل شدند اما خداوند دستور مشرکان را نپذیرفت قرآن را بر پیامبری از جنس خودشان فرستاد و مخالفت با نزول قرآن برابر با شرک است خداوند سوره اسراء را فرمود تا مشرکان با شرک مبارزه طلبی کنند و به سوی توحید دعوت شوند.

واژه شیطان ۴ مرتبه به صورت «الشیطان» (۲۷-۵۳-۶۴) به کاررفته است شیطان در لغت از ماده شطن به معنای دور شده ترجمه شده است (راغب اصفهانی، ۱۳۶۹ ه.ش، ج ۲: ص ۳۲۵، فیروزآبادی، ۱۴۱۵ ه.ق، ج ۴: ص ۲۳۵) شیطان به عنوان یکی از بنده‌های ناسپاس خداوند را شرک و کفر را برای دیگر بندگان خداوند باز نموده است و خداوند نیز شیطان را دشمن انسان معرفی کرده است چون با دادن وعده‌های دروغ و باطل به انسان‌ها آن‌ها را

می‌فریبد هدف اصلی نزول سوره نیز مبارزه با شرک است لذا انسان‌ها باید از هرآنچه که باعث دوری آن‌ها از خداوند شده اجتناب ورزند.

واژه جهنم ۵ مرتبه در آیات (۸-۱۸-۳۹-۶۳-۹۷) ذکر شده است این واژه در لغت به معنای نام عذاب خداوند به وسیله آتش و اصل واژه نیز فارسی است (طریحی، ۱۳۷۵ ه.ش، ج ۶: ص ۳۱، راغب اصفهانی، ۱۳۶۹ ه.ش، ج ۱: ص ۴۲۷) جهنم به عنوان جایگاه اخروی مشرکان به دور از رحمت خداوند تعیین شده است این جایگاه به کسانی تعلق می‌گیرد؛ خواهان زندگی دنیا و نعمت‌های آن، پرستش معبودان باطل، پیروان شیطان و گمراه شدگان از درگاه خداوند باشند از آنجایی که پیام اصلی سوره نیز دعوت به توحید و مبارزه با شرک است انسان‌ها باید از آنچه که آن‌ها را به جهنم سوق می‌دهد اجتناب ورزند و تنها خدا را مورد پرستش قرار دهند و با هرگونه شرک مبارزه کنند.

۳.۶. توجه به الفاظ تک کاربرد سوره

از دیگر رویکردهای موجود در سوره‌های قرآن برای کشف غرض سوره توجه به الفاظ کم کاربرد در سوره است همان گونه که زیادی یک لفظ در محور اصلی سوره از نقش مهمی برخوردار است به تنهایی آمدن یک لفظ نیز در سوره از اهمیت خاصی در سوره دارد (معتدل لنگرودی، رضی بهابادی، ۱۳۹۷، ص ۸۸).

همچنین در سوره اسراء علاوه بر اینکه الفاظ پر کاربرد وجود دارد الفاظ کم کاربرد نیز وجود دارد در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود؛ حصیرا، اجرا کبیرا، عذابا الیما، عجولا، قولا کریم، قولا میسورا، قولا عظیم، جزاء موفورا، مقاما محمودا، مثورا و خشوعا. اکثر واژه‌های مذکور نه تنها در سوره اسراء یک مرتبه وجود دارند بلکه در کل قرآن نیز یک مرتبه وجود دارند.

واژه «حصیرا» یک مرتبه در قرآن در آیه ۸ سوره اسراء قرار دارد؛ مضمون آیه مذکور در وصف طغیانگر بنی اسرائیل است با توجه به سیاق آیه خداوند تورات را بر حضرت موسی (ع) فرستاد تا نسل حضرت نوح را به سوی هدایت دعوت نماید اما آن‌ها در برابر طاعت خداوند سرکشی کردند خداوند نیز با بندگان سخت گیر خود از آن‌ها دو انتقام

می گیرد اگر طغیانگران از فساد خود توبه نمایند خداوند آن‌ها را مورد بخشش قرار می دهد و اگر به فساد خود ادامه دهند در زندان دوزخ قرار می گیرند و به چنین افراد مشرک گفته می شود درحالی که خداوند تورات را برای خداپرستی بنی اسرائیل دعوت کرد همچنین غرض اصلی سوره اسراء نیز دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک است و زندانی شدن مشرکان نشانه‌ی شرک ورزی آن‌ها می باشد.

واژه «اجرا کبیرا» یک مرتبه در قرآن در آیه ۹ سوره اسراء قرار گرفته است؛ مضمون آیه و سیاق آن نزول قرآن به عنوان استوارترین آیین و نقش آن بر هدایت انسان‌ها است کسانی که قرآن را پذیرفته و عمل صالح انجام داده‌اند از طرف خداوند بشارت داده شده‌اند و خداوند به آن‌ها پاداش بزرگی عطا کرد همچنین اعطای پاداش بزرگ از اعمال مؤمنان نشأت گرفته است همان‌طور که برای افرادی که به قیامت اعتقاد ندارند عذاب دردناک الهی در نظر گرفته شده است بنابراین پاداش بزرگ الهی شامل کسانی می شود از دستورات خداوند اطاعت کرده و عمل صالح انجام داده‌اند از طرف دیگر پیام اصلی سوره نیز دعوت به توحید و مبارزه با شرک است لذا مؤمنان توسط قرآن هدایت شده و با شرک به مبارزه برخاستند و پاداش بزرگ را از خداوند هدیه گرفته‌اند.

واژه «عذابا الیما» چندین مرتبه در قرآن ذکر شده است و یک مورد آن در آیه ۱۰ سوره اسراء جای دارد؛ با توجه به مضمون آیه عذاب الهی شامل کسانی می گردد که آخرت را انکار کرده‌اند به چنین افرادی مشرک گفته می شود همان‌گونه که در بند فوق ذکر شد پاداش الهی به مؤمنان متعلق می گیرد و در این مطلب نیز عذاب الهی به مشرکان تعلق می گیرد خداوند برای اینکه انسان‌ها را از عذاب خود بر حذر دارد آن‌ها را به وسیله‌ی قرآن به خداپرستی و مبارزه با شرک دعوت نمود تا خدا را عبادت کنند و با شرک مبارزه کنند.

واژه «عجولا» یک مرتبه در قرآن در آیه ۱۱ سوره اسراء قرار گرفته است؛ یکی از ویژگی‌های ذاتی همه‌ی انسان‌ها شتاب‌زدگی است انسان‌ها در دنیا خواهان خوبی‌ها می باشند اما زمانی که شتاب‌زدگی آن‌ها بر صبوری شان پیشی گیرد بدی‌ها را می طلبد در

چنین مواقعی بدی‌ها مانع رسیدن انسان‌ها به خداوند می‌گردد و به عبارت دیگر گمراه می‌گردند از آنجایی که صفت مذکور فقط مخصوص انسان است کسانی که اعمال صالح انجام داده پاداش بزرگ را کسب نموده‌اند اما انسان‌هایی که به جهان آخرت کفر می‌ورزند عذاب دردناک الهی را می‌چشند پس انسان‌ها باید همیشه خواهان خوبی باشند و در برابر خواسته‌های خود صبوری کنند همچنین پیام اصلی سوره نیز دعوت به خداپرستی و مبارزه با شرک است اگر انسان‌ها خواهان نیکی‌ها باشند و برای رسیدن به آن شتاب‌زدگی نکنند درواقع با شرک مبارزه کرده‌اند.

واژه «قولا کریم» یک مرتبه در قرآن در آیه ۲۳ سوره اسراء ذکر شده است: یکی از دستوراتی که خداوند بعد از دعوت به توحید به انسان‌ها داده است نیکی به والدین و سخن گفتن نرم و شایسته با آن‌ها در تمام طول عمر حتی در دوره‌ی پیری باید صورت گیرد تا جایی که حتی به آن‌ها اف نگویید چون بعد از عبادت خداوند انسان‌ها باید حقوق والدین خود را رعایت کنند از جمله آن حقوق حفظ کردن حرمت آن‌ها در آیه ذکر شده است انسان‌ها برای اینکه به والدین خود احترام گذارند از زبان خود به بهترین نحو استفاده نمایند لذا بر انسان‌ها واجب است از دستورات خداوند اطاعت نمایند پیام اصلی سوره دعوت به توحید و مبارزه با شرک است و خداوند انسان‌ها را به دستوراتی سفارش کرده است تا با شرک مبارزه کنند.

واژه «قولا میسورا» یک مرتبه در قرآن در آیه ۲۸ سوره اسراء قرار گرفته است؛ مراد از قول میسور در آیه مذکور سخن گفتن نرم و امیدوارکننده با تهیدستان است خداوند یکسری حقوق برای بندگان خود تعیین نمود تا دیگر بندگان از آن‌ها استفاده کنند و به این مسئله اتفاق گفته می‌شود اتفاق نیز شامل حق خویشاوندان، تهی‌دستان و درراه ماندگان می‌شود البته پرداخت حقوق مذکور باید به گونه‌ای باشد که صاحب خود را به اسراف سوق ندهد چون اسراف کنندگان نزد خداوند به برادران شیطان معروف می‌باشند و برای اینکه انسان‌ها از شیطان دوری کنند نباید جز اسراف کنندگان باشند بلکه باید با سخن نرم و محبت آور حقوق آن‌ها را پردازند از طرف دیگر موضوع اصلی سوره نیز دعوت به

توحید و مبارزه با شرک است پس انسان‌ها باید از اموری که آن‌ها را به شیطان نزدیک می‌گرداند اجتناب ورزند و تنها از دستورات خداوند اطاعت نمایند.

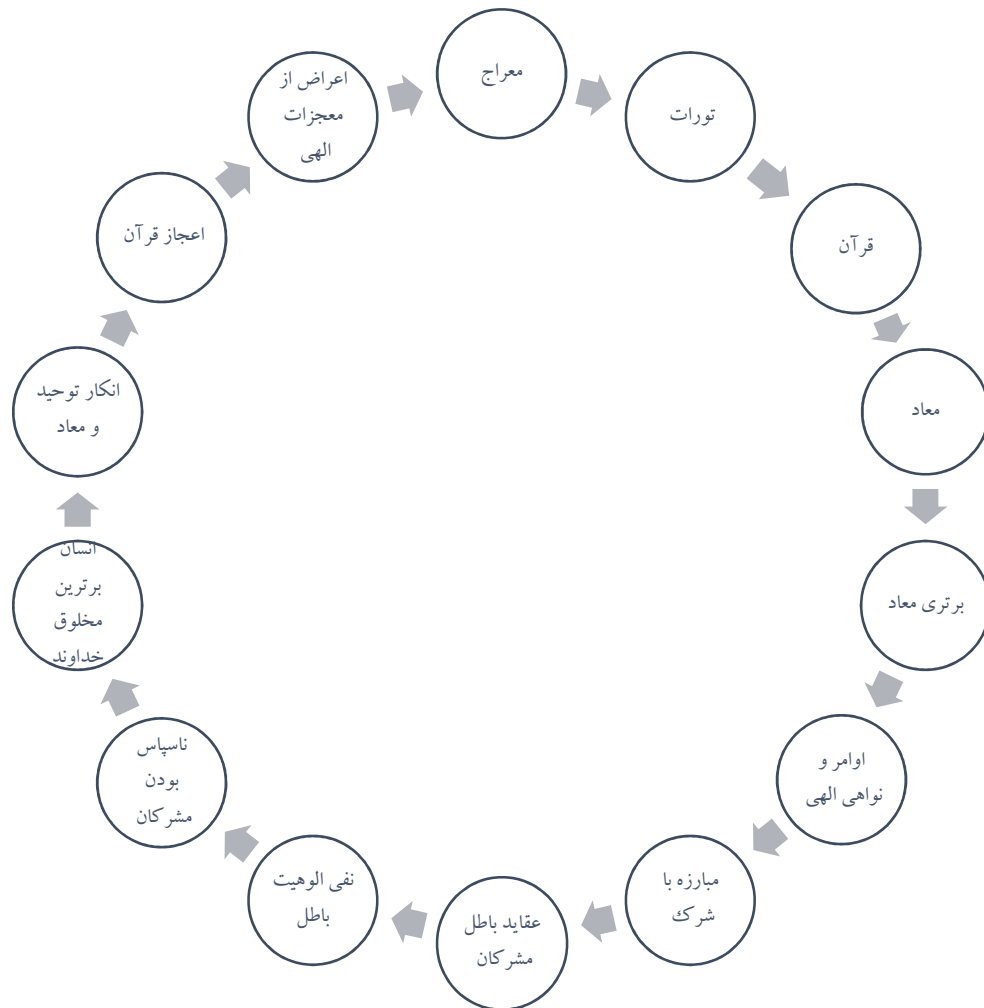
واژه «قولا عظیما» یک‌مرتبه در قرآن در آیه ۴۰ سوره اسراء قرار دارد؛ مراد از قول عظیم در قرآن سخن بزرگ و ناروا بستن مشرکان به خداوند است سخن ناروای مشرکان چنین بود که آن‌ها برای خداوند فرزند قائل بودند جایی که فرزند دختر را به‌عنوان ملائکه خداوند و فرزند پسر را از آن خود می‌دانستند به عبارت دیگر باید چنین گفت سخن گفتن مشرکان باطل و دروغ است خداوند سوره اسراء را نازل کرد تا جهت یادآوری مشرکان را به‌سوی خود دعوت و با شرک مبارزه کنند.

واژه «جزاء موفورا» یک‌مرتبه در قرآن در آیه ۶۳ سوره اسراء ذکر شده است؛ مراد از جزاء موفورا، کیفر سخت است کیفر سخت شامل حال شیطان و پیروان آن می‌شود چون خداوند به ملائکه خود دستور داد تا بر حضرت آدم سجده کنند در میان آن‌ها ابلیس مخالفت کرد و از درگاه خداوند رانده شد خطاب به خداوند چنین گفت چگونه بر یک موجود گلی سجده شود و از خداوند خواست تا صحنه‌ی قیامت به او مهلت دهد برای اینکه بنگان خدا را بفریید و خداوند در جواب درخواست چنین شخص شروری این‌گونه فرمود کیفر سخت از آن شیطان و پیروان او است و خداوند اینکه با شیطان مبارزه کنند سوره اسراء نازل کرد تا انسان‌ها را به مبارزه‌طلبی با شرک سوق دهد و تنها توحید را شایسته‌ی عبادت دانسته شود.

واژه «مقاما محمودا» یک‌مرتبه در قرآن در آیه ۷۹ سوره اسراء قرار گرفته است؛ در قرآن کریم مقام محمود اختصاص به پیامبر (ص) دارد ایشان به سبب عبادت مداوم خداوند چنین مقامی را کسب نمودند پیامبر (ص) علاوه بر نمازهای پنج‌گانه یومیه، با نمازهای شبانه نیز به عبادت و طاعت خداوند مشغول بودند چون خداوند انسان‌ها را به‌سوی توحید دعوت و با شرک مبارزه کرده است همچنین پیام اصلی سوره مذکور نیز چنین است، پیامبر (صلی‌الله علیه و آله) الگوی تمام امت خود تنها خداوند را مورد پرستش قرار داده است تا به مقام محمود رسیده‌اند.

واژه «مَثُوراً» یک مرتبه در قرآن در آیه ۱۰۲ سوره اسراء جای دارد؛ لفظ مَثُور به معنای هلاکت است این لفظ اختصاص به شخص فرعون دارد از آنجایی که خداوند معجزات نه گانه خود را بر حضرت موسی (ع) فرستاد در قوم ایشان فردی به نام فرعون به مخالفت برخاست و معجزات ایشان را سحر نامید حتی حضرت موسی (ع) را جادو تلقی نمود در حالی که ایشان معجزات را از طرف خداوند نازل کردند و هدف ارسال معجزات چیزی جز دعوت به خداپرستی یا هدایت انسان ها نبوده است همان طور که پیام اصلی سوره دعوت به توحید و مبارزه با شرک بوده است.

واژه «خَشُوعاً» یک مرتبه در قرآن در آیه ۱۰۹ سوره اسراء ذکر شده است؛ خشوع توسط انسان ها در برابر خداوند انجام می گیرد و خداوند را از هر چیزی منزّه و میرا می دارند این گونه خشوع شامل آن دسته از انسان هایی می شود که از آمدن قرآن به عنوان کتاب و حیانی پیشگویی هایی شنیده بودند و بعد از اینکه قرآن نازل شد خشوع در برابر خداوند پرداختند و چنین می گفتند وعده های خداوند انجام شدنی است و هنگامی که از قرآن بر آن ها خوانده می شد سر به سجده فرود می آوردند و باحالت گریان به خضوع و خشوعشان افزوده می گردد سوره اسراء نیز با هدف دعوت به توحید و مبارزه با شرک نازل شد تا انسان ها تنها با پرستش خداوند با هر گونه شرک مبارزه کنند.

پیام اصلی آیات

شروع سوره با مقام تسبیح، بندگی و معراج (نبوت) پیامبر (ص) آغاز شده است پیامبر (ص) با تسبیح خداوند مقام عبودیت خود را نزد خداوند اثبات و پس از آن به مقام نبوت نائل شدند تا برخی از نشانه‌های الهی را از نزدیک مشاهده کنند تا به حقایق آیات الهی پی ببرند همچنین خداوند برای اینکه دیگر بندگان گانش مانند پیامبر (ص) را به سعادت رساند

معجزه‌های مختلفی توسط پیامبران متعدد می‌فرستد به‌عنوان نمونه تورات را بر حضرت موسی (ع) برای هدایت قوم بنی‌اسرائیل نازل کرد تا بنی‌اسرائیل غیر خدا را وکیل و کارساز نگیرند و برای اینکه بنی‌اسرائیل هدایت شوند خداوند حضرت نوح را به‌عنوان یکی دیگر از انبیای الهی مثال می‌زند چون ایشان از بندگان سپاسگزار خداوند بشمار آمده بودند بنابراین بنی‌اسرائیل باید اجداد گذشته‌ی خود الگو قرار دهند و همانند ایشان در عمل به فرمان‌های الهی سپاسگزار باشند و خداوند بعد از اینکه بنی‌اسرائیل را در تورات به خداپرستی دعوت نمود از دو فساد آن‌ها بحث کرد زیرا آن‌ها از طاعت خداوند سرپیچی کردند و ادعای برتری‌جویی نمودند خداوند نیز به سزای دو فساد آن‌ها دو انتقام تعیین نمود تا سزای عمل خود را بچشند و خداوند سزای اعمال آن‌ها دوزخ قرارداد چنین افرادی کافر معرفی شدند.

همچنین خداوند بعد از اینکه تورات را برای هدایت قوم بنی‌اسرائیل نازل کرد خداوند، قرآن یکی دیگر از معجزات وحیانی را برای هدایت عامه مردم بر پیامبر (ص) فرستاد این معجزه به‌عنوان پایدارترین معجزه بر تمامی انسان‌ها نازل شد تا جایی که از نظر زمانی نامحدود است علت نزول قرآن نیز هدایت و سعادت تمامی انسان‌ها بوده است لازم به ذکر است انسان‌ها نیز به دودسته تقسیم شده‌اند؛ دسته‌ای با انجام عمل صالح مؤمن تلقی شده‌اند پاداش بزرگ الهی نصیب این دسته گردیده است و دسته‌ی دیگر با کفر ورزیدن به معاد کافر خوانده شده‌اند و عذاب دردناک الهی را چشیده‌اند اما خداوند برای اینکه بندگان خود از فضل او بطلبند شب و روز را به‌عنوان دو نشانه‌ی تاریک و روشن آفرید.

بعد از اینکه از هدایت انسان توسط قرآن سخن گفته شد به بحث معاد پرداخته می‌شود چنین مستفاد است بعد از خداپرستی اصل معاد از اهمیت خاصی برخوردار است انسان‌ها هر عملی که در عالم دنیا انجام دهند در آخرت باز خورد آن را مشاهده خواهند کرد تا جایی که به صاحب عمل گفته می‌شود نامه‌ی عمل خود را بخواند هر کس در دنیا هدایت شده باشد به سود اوست و هر کس در دنیا گمراه شده باشد به ضرر و زیان اوست همچنین خداوند هیچ قومی را عذاب نمی‌دهد مگر اینکه پیامبری برای آن‌ها فرستاده است

همان‌طور که ذکر شد خداوند بنی‌اسرائیل را عذاب نداد جز اینکه حضرت موسی (ع) را برای آن‌ها فرستاده بود از طرف دیگر خداوند بر تمام گناهان بندگان خود آگاه است.

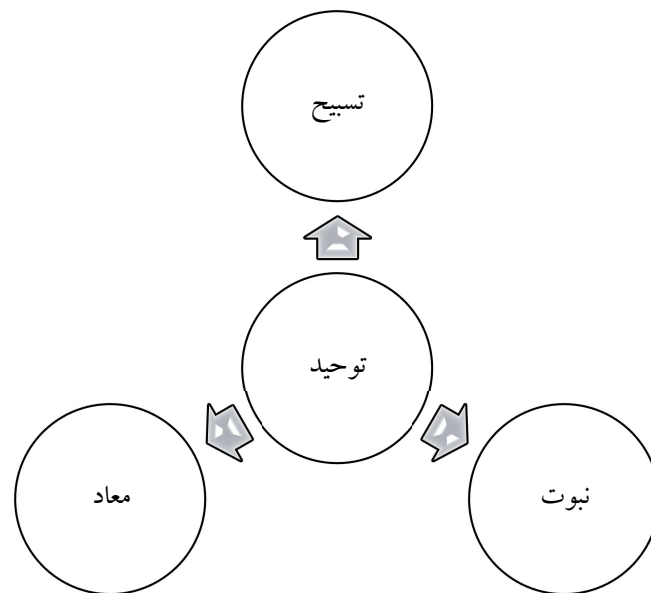
خداوند بعد از اینکه از وجود معاد بحث کرد و جهت تأکید مسئله‌ی معاد از برتری آخرت بر دنیا بحث شده است گروهی از انسان‌ها خواهان دنیای زودگذر و گروه دیگر خواهان آخرت بودند از آنجایی که دنیا زودگذر است انسان نباید خود را به جهان زودگذر وابسته کند اما بعضی دیگر از انسان‌ها برای رسیدن به آخرت با تلاش فراوان پاداش نیک انجام دادند و همواره خواهان آخرت بودند زیرا خداوند هر چه که انسان‌ها خواهان آن باشند به آن‌ها می‌بخشد لذا گروهی از انسان‌ها خدا را باور داشته خالصانه برای رسیدن به عاقبت نیکو تلاش کردند و نسبت به عالم زودگذر دنیا بی‌توجه بودند.

بعد از اینکه برتری آخرت بر دنیا بیان شد خداوند انسان‌ها را به اوامر و نواهی سفارش کردند عبارت‌اند از؛ تنها الله شایسته‌ی پرستش است، نیکی به والدین بعد از مسئله‌ی توحید از مهم‌ترین و بااهمیت‌ترین مسائل است، توصیه به پرداخت حقوق به‌خصوص خویشاوندان و تهی‌دستان و در راه ماندگان، نهی از اسراف، نهی از فرزندکشی، نهی از عمل زنا، حرام بودن قتل نفس، عدم نزدیک شدن به مال یتیم، رعایت عهد و پیمان و سفارش به سنجش صحیح اجناس همه‌ی موارد مذکور باعث عاقبت به‌خیری انسان‌ها در آخرت می‌شود.

خداوند جهت تأکید مطالب مذکور از پذیرش نادانی و شرک نهی کرده است به عبارت دیگر تنها خدا شایسته‌ی پرستش است و پرستش هر معبود دیگری در کنار الله شایسته نیست چون اگر با خداوند معبودان دیگری بودند هر کدام در تلاش بودند تا قدرت خدا را تصاحب کنند درحالی که مقام خداوند منزّه از معبودان باطل است و همه‌ی موجودات آسمان‌ها و زمین به تسبیح خداوند پرداختند پس از موارد مذکور در سوره عقاید باطل ضد قرآنی مشرکان چنین بود؛ ادعای فرزند بودن ملائکه برای خداوند، ساحر خواندن پیامبر (ص) به خاطر آوردن قرآن به عنوان معجزه الهی و انکار معاد بدون توجه به قدرت خداوند.

برای مبارزه با عقاید مشرکان نیاز به یکسری اصول و قواعد است که در آیات به آن‌ها پرداخته شده است این اصول شامل؛ ضعیف و ناتوان بودن الهه‌های باطل مشرکان، عذاب مشرکان یکی از نشانه‌های الهی، تسلط خداوند بر بندگان خود، شیطان دشمن آشکار انسان‌ها، ناسپاس بودن مشرکان در برابر نعمت‌های الهی، بیان سرانجام پیروان الهه‌های باطل. در پایان سوره نیز شبهات مشرکان علیه قرآن و پیامبر (ص) بیان شد این شبهات باطل عبارت‌اند از؛ تلاش برای تغییر سنت پیامبر (ص)، تلاش برای اخراج پیامبر (ص) از سرزمین خود، منکر رحمت و شفا بودن قرآن برای مؤمنان، سؤال پرسیدن مشرکان از پیامبر (ص)، منکر اعجاز بودن قرآن، درخواست معجزات حسی از پیامبر (ص)، منکر رسالت پیامبر (ص) به خاطر بشر بودن ایشان، منکر معاد بودن و اشکال گرفتن بر شیوه نزول قرآن (نزول تدریجی).

همه‌ی آنچه در سوره ذکر شد لازمه‌ی بیان پیام اصلی سوره می‌باشد با دقت بر آیات،

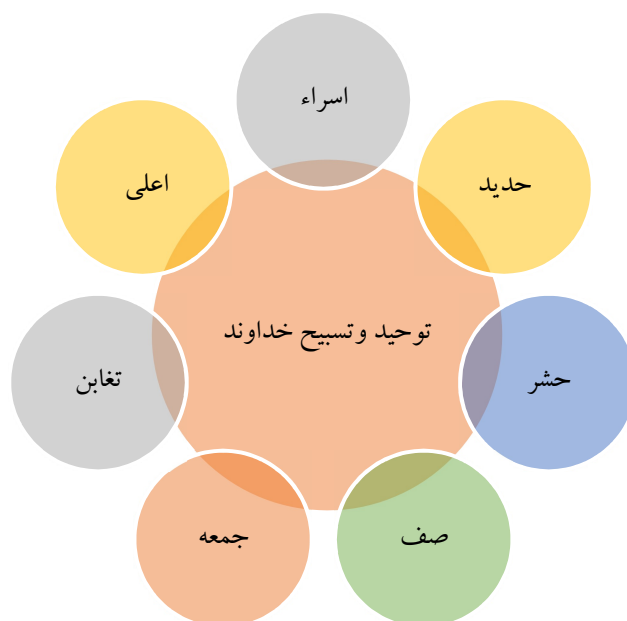
غرض اصلی سوره دعوت به توحید و مبارزه با شرک است لازم به ذکر است اگر به یک آیه یا سیاق سوره بی‌توجهی شود غرض سوره به‌درستی شناسایی نمی‌شود.

۳،۷. غرض سوره در ارتباط با سور مسبحات

از میان ۱۱۴ سوره قرآن کریم هفت مورد آن عبارت‌اند از؛ (سوره اسراء، حدید، حشر، صف، جمعه، تغابن و اعلی) به سور مسبحات معروف می‌باشند شایان ذکر است که سوره اسراء نیز جز آن دسته بشمار آمده است علت اینکه سوره‌های مذکور به سوره مسبحات معروف و مشهورند این است که همچنین تمامی آن‌ها با تسبیح خداوند آغاز شده‌اند (لسانی فشارکی، مرادی زنجانی، ۱۳۹۴، ص ۱۱۰).

برای اینکه غرض سوره مربوطه کشف شود روش‌هایی طی شد تا پیام اصلی سوره از آیات و سیاق به دست آید آن پیام اصلی همان دعوت به توحید و مبارزه شرک و بت‌پرستی است، در ادامه به ارتباط پیام مذکور با سایر سور مسبحه پرداخته می‌شود. در سوره اسراء آیاتی که مستقیماً به اصل تسبیح و توحید خداوند اشاره دارند عبارت‌اند از؛ «سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِهِ عَبْدَهُ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَىٰ...» (۱)، «لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ...» (۲۲)، «... أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ...» (۲۳)، «... وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ...» (۳۹) و «... وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا» (۶۵)، شش آیه اول سوره حدید عبارت‌اند از؛ «سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...» تسبیح و توحید خداوند را بیان کرده‌اند، همچنین آیات آغازین و پایانی سوره حشر «سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۱)، «هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ...» (۲۲-۲۴) به تسبیح و توحید خداوند پرداخته‌اند، آغاز سوره جمعه «يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ» (۱) با تسبیح و توحید خداوند همراه است، سوره تغابن نیز جز سوریهایی است که با تسبیح و توحید خداوند «يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (۱) آغاز گردیده است، در پایان سوره اعلی نیز همانند سوره‌های مذکور با تسبیح و توحید خداوند «سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» (۱) شروع شده است، غلبه تسبیح خداوند بر تحمید خداوند در سوریهایی قرآن نشانگر مبارزه با شرک و خرافات باطل مشرکان است، همچنین تمامی موجودات آسمان‌ها و زمین به تسبیح خداوند روی آوردند تا اثبات کنند تنها خداوند شایسته‌ی پرستش است و باید علیه معبودان باطل

مشرکان شرک ورزید مسئله‌ی تسبیح خداوند نتنها در سوره اسراء ذکر شده است بلکه هدف اصلی نزول سوره مذکور دعوت به توحید و مبارزه با شرک است تا جایی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) با تسبیح خداوند به مقام معراج نائل شدند از طرف دیگر پایه و بنیان اصلی دین هم توحید است لذا بر انسان‌هاست مسئله‌ی توحید را اصل و مبنا قرار دهند و خدا را از هر عیب، نقص و محدودیتی که درشان عظمت او نیست منزّه دارند بنابراین شروع سوره‌های مذکور با تسبیح خداوند اشاره به اهمیت این مسئله دارد، در نمودار ذیل نیز ارتباط سور هفتگانه مسبحه مشخص شده است

جمع‌بندی

غرض	ابزارهای کشف غرض
اهمیت دادن به توحید همچنین بی‌توجهی به شرک	جمع‌بندی عناوین سیاق‌ها
خداپرستی و مبارزه با شرک، حمد و تسبیح خداوند، نهی از پرستش الوهیت متعدد	توجه به مشترکات سیاق‌ها
تسبیح و تکبیر خداوند، نهی از الوهیت متعدد، طاعت از فرمان‌های الهی، اعتقاد به معجزات الهی، برحذر داشتن انبیای الهی از اوصاف ناپسند	توجه به عناصر درون‌متنی

ابزارهای کشف غرض	غرض
توجه به عناصر برون‌متنی	تسبیح، احترام به والدین و مبارزه با کفرورزی
توجه به الفاظ پر کاربرد	تسبیح، تحمید و توحید
توجه به الفاظ کم کاربرد	تسلیم بودن در برابر دستورات خداوند
توجه به سور مسبحات	تسبیح و توحید
ابزار برگزیده؛ جمع‌بندی عناوین سیاق‌ها	دعوت به توحید و مبارزه شرک و عقاید باطل مشرکان

نتیجه‌گیری

بنابر آنچه ذکر شد ابزارهای اجرایی در کشف غرض سوره اسراء عبارت‌اند از؛ جمع‌بندی عناوین سیاق‌های سوره، توجه به مشترکات سیاق‌ها یعنی «تکرار معنایی یک موضوع، تکرار معنایی یک مفهوم و تکرار لفظی یک عبارت یا آیه»، توجه به عناصر درون‌متنی سوره یعنی «توجه به آیات آغازین و آیات پایانی سوره، توجه به سوگندهای موجود در سوره، توجه به اسمای حسنی الهی در سوره، مقایسه آماری یک صفت خداوند در سوره و کاربرد آن در کل قرآن، مقایسه اسمای حسنی خداوند با یکدیگر و ارتباط آن‌ها با غرض سوره، مقایسه اسمای حسنی خداوند در پایان سوره با محتوای آغاز سوره و توجه به شخصیت‌های موجود در سوره»، توجه به عناصر برون‌متنی سوره یعنی «نام سوره، فضایل سوره و فضای نزول سوره»، توجه به الفاظ پر کاربرد سوره، توجه به الفاظ کم کاربرد سوره و ارتباط سور مسبحات با یکدیگر است، از میان ابزارهای مذکور، ابزار جمع‌بندی عناوین سیاق‌های سوره زودتر ما را به غرض اصلی سوره می‌رساند و به‌عنوان ابزار اصلی شناخته می‌شود چون هر سیاق از سوره تبدیل به یک محور موضوعی می‌شود به‌عنوان مثال سیاق اول به‌عنوان معراج پیامبر (ص)، سیاق دوم به‌عنوان نزول تورات، سیاق سوم به‌عنوان نزول قرآن به همین روش تا انتهای سوره ادامه می‌یابد سپس با کمک عناوین به‌دست آمده و ارتباط آن‌ها با یکدیگر بررسی می‌شود یک سیر خطی از بررسی عناوین سیاق‌ها در جهت رسیدن به هدف دست می‌آید که به آن غرض اصلی سوره گفته می‌شود. بنابرآنچه از سوره برداشت می‌شود پیامبر (ص) و دیگر انبیای الهی به‌عنوان بندگان حقیقی تنها خداوند

را مورد پرستش قرار دادند در مقابل گروهی علیه آنها مخالفت کردند و معتقد به چندخدایی شدند که از آنها به عنوان مشرک یاد شده است و علت اینکه خداوند بندگان حقیقی خود را بر سایر انسان‌ها مبعوث کرد چنین بود که راهنمای انسان‌ها به سوی هدایت و نجات‌دهنده از گمراهی باشند لذا بر انسان‌ها است از دستورات خداوند و انبیای الهی طاعت نمایند همچنین غرض اصلی سوره نیز دعوت به توحید و مبارزه با شرک و عقاید باطل مشرکان می‌باشد.

منابع

قرآن کریم

ابن درید، محمد بن حسن (۱۹۸۸). *جمهره اللغة*. بیروت: دارالعلم للملایین، چاپ اول
ابن سیده، علی بن اسماعیل (۱۴۲۱). *المحكم والمحیط الاعظم*. بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول

ابن عاشور، محمد طاهر (۱۴۲۰). *تفسیر التحریر و التنویر المعروف به تفسیر ابن عاشور*. لبنان - بیروت: مؤسسه التاریخ العربی، چاپ اول

ابن فارس، احمد بن فارس (۱۴۰۴). *معجم مقاییس اللغة*. قم: مکتب الاعلام الاسلامی، چاپ اول
ابن کثیر، اسماعیل بن عمر (۱۴۱۹). *تفسیر القرآن العظیم*. لبنان - بیروت: دارالکتب العلمیه منشورات محمد علی بیضون، چاپ اول

ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴). *لسان العرب*. بیروت: دار صادر، چاپ سوم
ابوالسعود، محمد بن محمد (۱۹۸۳). *تفسیر ابی السعود* (ارشاد العقل السلیم الی مزایا القرآن الکریم). لبنان - بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ اول

ابوالفتوح رازی، حسین بن علی (۱۴۰۸). *روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن*. ایران - مشهد: آستان قدس رضوی بنیاد پژوهش های اسلامی، چاپ اول

ازهری، محمد بن احمد (۱۴۲۱). *تهذیب اللغة*. بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ اول
آلوسی، محمود بن عبدالله (۱۴۱۵). *روح المعانی*. لبنان - بیروت: دار الکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون، چاپ اول

بروجردی، محمد ابراهیم (۱۳۶۶). *تفسیر جامع*. ایران - تهران: کتابخانه صدر، چاپ ششم
بغوی، حسین بن مسعود (۱۴۲۰). *تفسیر البغوی المسمی معالم التنزیل*. لبنان - بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ اول

بقاعی، ابراهیم بن عمر (۱۴۲۷). *نظم الدرر فی تناسب الایات و السور*. لبنان - بیروت: دارالکتب العلمیه منشورات محمد علی بیضون، چاپ سوم

بهرامی، محمد (۱۳۸۸). *هدفمندی سوره ها در تفسیر مراغی*، پژوهش های قرآنی، شماره ۵۷، صص

بیضاوی، عبدالله بن عمر (۱۴۱۸). *انوار التنزیل و اسرار التحصیل*. لبنان- بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ اول

پایان نامه

جرجانی، حسین بن حسن (۱۳۷۸). *جلاء الازدهان و جلاء الاحزان* (تفسیر گازر). ایران- تهران: دانشگاه تهران، چاپ اول

جرجانی، عبدالقاهر بن عبدالرحمن (۱۴۳۰). *درج الدرر فی تفسیر القرآن العظیم*. اردن- عمان: دار الفکر، چاپ اول

جواد، علی (۱۹۷۶). *المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام*. بیروت- بغداد: دارالعلم للملایین، مکتبه النهضه

خامه گر، محمد (۱۳۹۵). *اصول و قواعد کشف استدلالی ساختار و غرض سوره های قرآن*، راهنما؛ حسن نقی زاده، دانشگاه فردوسی مشهد

خامه گر، محمد (۱۳۹۸). *تفسیر ساختاری سوره بینه با تبیین قواعد روش تفسیر ساختاری سوره های قرآن*، مطالعات تفسیری، شماره ۳۷، صص ۱۷۳-۱۹۰

خامه گر، محمد؛ نقی زاده؛ حسن (۱۳۹۵). *اصول و قواعد کشف استدلالی ساختار و غرض سوره های قرآن کریم* (رساله دکتری). دانشگاه فردوسی مشهد

خامه گر؛ محمد، نقی زاده؛ حسن، رضایی کرمانی، محمدعلی (۱۳۹۵). *اعتبارسنجی رهیافت های کشف استدلالی غرض سوره های قرآن*، پژوهش های قرآنی، شماره ۲، صص ۴-۲۵

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۶۹). *ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن با تفسیر لغوی و ادبی قرآن* (مترجم غلامرضا خسروی حسینی). ایران- تهران: مرتضوی، چاپ اول

رضایی اصفهانی، محمدعلی (۱۳۸۷). *تفسیر قرآن مهر*. ایران- قم: پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، چاپ اول

رضایی کهنمویی، علی (۱۳۹۷). *مفاد آیات وعید بنی اسرائیل در سوره اسراء*، مطالعات قرآن و حدیث، شماره ۲۳، صص ۲۲۹-۲۵۳

زمخشری، محمود بن عمر (۱۴۰۷). *الکشاف عن حقائق غرامض التنزیل و عیون الاقوال فی وجوه التاویل*. لبنان- بیروت: دار الکتاب العربی، چاپ سوم

سلطان علی شاه، سلطان محمد بن حیدر (۱۴۰۸). *بیان السعاده فی مقامات العبادہ*. لبنان - بیروت:

موسسه الاعلمی للمطبوعات، چاپ دوم

سمرقندی، نصر بن محمد (۱۴۱۶). *تفسیر السمرقندی المسمی بحر العلوم*. لبنان - بیروت: دارالفکر،

چاپ اول

سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر (۱۴۲۱). *الاتقان فی علوم القرآن*. بیروت - لبنان: دارالکتب العربی

صاحب، اسماعیل بن عباد (۱۴۱۴). *المحیط فی اللغة*. بیروت: عالم الکتب، چاپ اول

طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴). *ترجمه تفسیر المیزان* (مترجم محمدباقر موسوی). ایران - قم:

جامعه مدرسین حوزه علمیه قم دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ پنجم

طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۵). *ترجمه تفسیر جوامع الجامع* (مترجم اکبر غفوری). ایران - مشهد:

مقدس: آستان قدس رضوی بنیاد پژوهش های اسلامی، چاپ اول

طبرسی، فضل بن حسن (بی‌تا). *ترجمه تفسیر مجمع البیان* (مترجم حسین نوری همدانی). ایران -

تهران: فراهانی، چاپ اول

طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵). *مجمع البحرین*. ایران - تهران: مرتضوی، چاپ سوم

طنطاوی، محمد سید (۱۹۹۷). *التفسیر الوسیط القرآن الکریم*. مصر - قاهره: نهضه مصر، چاپ اول

طوسی، محمد بن حسن (بی‌تا). *التبیان فی تفسیر القرآن*. لبنان - بیروت: دار احیاء التراث العربی،

چاپ اول

طیب، عبدالحسین (۱۳۶۹). *اطیب البیان فی تفسیر القرآن*. ایران - تهران: اسلام، چاپ دوم

غفاری فر؛ حسن، سالاریه، صفورا (۱۳۹۸). *نگاه فرایندی به سنت های اجتماعی در سوره اسراء،*

اسلام و مطالعات اجتماعی، شماره ۲۵، صص ۵۳-۷۴

غلامی؛ سعید، مؤدب؛ سیدرضا، ربیع نتاج، سیدعلی اکبر (۱۳۹۷). *واکاوی تفسیری آیات سوره*

اسراء درباره فساد بنی اسرائیل با تکیه بر عدم ترادف در ترکیب وصفی «عبادا لنا»، *مطالعات*

تفسیری، شماره ۳۴، صص ۷۹-۹۶

فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹). *العین*. قم: نشر هجرت، چاپ دوم

فیروزآبادی، محمد بن یعقوب (۱۴۱۵). *القاموس المحیط*. بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول

قرشی بنابی، علی اکبر (۱۳۷۱). *قاموس قرآن*. ایران - تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم

قرشی بنابی، علی اکبر (۱۳۷۵). *تفسیر احسن الحدیث*. ایران- تهران: بنیاد بعثت مرکز چاپ و نشر، چاپ دوم

قطب، سید (۱۴۲۵). *فی ظلال القرآن*. لبنان- بیروت: دارالشروق، چاپ سی و پنجم
کاشانی، فتح الله بن شکرالله (بی‌تا). *منهج الصادقین فی الزام المخالفین*. ایران- تهران: کتابفروشی
اسلامیه، چاپ اول

کاشفی، حسین بن علی (بی‌تا). *تفسیر حسینی* (مواهب علیه). ایران- سراوان: کتابفروشی نور، چاپ
دوم

کوچک یزدی؛ زهره، محمص، مرضیه (۱۴۰۰). واکاوی انسجام درونی سوره اسراء، *پژوهشنامه*
معارف قرآنی، شماره ۴۶، صص ۱۴۱-۱۹۴

مراغی، احمد مصطفی (بی‌تا). *تفسیر المراغی*. لبنان- بیروت: دارالفکر، چاپ اول
مرتضی زبیدی، محمد بن محمد (۱۴۱۴). *تاج العروس من جواهر القاموس*. بیروت: دارالفکر،
چاپ اول

معمد لنگرودی، فرشته؛ بهابادی، بی بی سادات رضی (۱۳۹۷). نقش سیاق و عناصر درون متنی در
کشف غرض سوره مریم، *پژوهش های قرآنی*، شماره ۱۹، صص ۷۲-۹۷

مقالات

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱). *تفسیر نمونه*. ایران- تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ دهم
میبدی، احمد بن محمد (۱۳۷۱). *کشف الاسرار و عده الابرار* (معروف به تفسیر خواجه عبدالله
انصاری). ایران- تهران: امیرکبیر، چاپ پنجم

میرزا رسولی؛ فرزانه، ایزدی قهرمانی؛ شهین، علایی رحمانی، فاطمه (۱۳۹۹). کشف تناسب اسماء
الحسنی در غرض سور مفتوحه با واو سوگند در جز سی ام قرآن کریم، *فصلنامه مطالعات*
قرآنی، شماره ۴۱، صص ۱۰۳-۱۲۴

نقی پورفر؛ ولی الله، پروان، صدیقه (۱۴۰۰). بررسی تفسیری زمینه سازان ظهور در آیات آغازین
سوره اسراء، *مطالعات تفسیری*، شماره ۴۵، صص ۹۷-۱۲۲

واحدی، علی بن احمد (۱۴۱۱). *اسباب نزول قرآن*. بیروت: دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول